

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

Тетяна ІВАНЕЦЬ

«09» грудня 2025 р.

**«МЕТОД КЕЙС СТАДІ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОВСЯКДЕННИХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС
ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Врегулювання конфліктів і медіація»
Кашанської Катерини Леонідівни

Науковий керівник:

Зубченко О.С., кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри
філософії та соціології

Рецензент:

Стадник Альона Георгіївна,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології,
Національний університет «Запорізька політехніка»

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою відмінно (92А)

Секретар ЕК Олександр ЗУБЧЕНКО

«24» січня 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ	9
1.1. Повсякденність як соціальний феномен.....	9
1.2. Поняття повсякденності у соціогуманітарних дослідженнях.....	12
1.3. Виміри повсякденного життя.....	16
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. КЕЙС-СТАДІ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКА СТРАТЕГІЯ У ВИВЧЕННІ ПОВСЯКДЕННОСТІ	22
2.1. Поняття та особливості кейс-стаді.....	22
2.2. Кейс: сутність, види кейсів, дослідницькі ситуації	26
2.3. Досвід застосування методу кейс-стаді у вивченні повсякденних соціальних практик.....	29
Висновки до розділу 2.....	34
РОЗДІЛ 3. ПОВСЯКДЕННІ СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ	36
3.1. Особливості повсякденного життя в умовах окупації	36
3.2. Повсякденні практики виживання та соціальної самоорганізації	48
Висновки до розділу 3.....	64
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Повсякденні соціальні практики як предмет соціологічного аналізу набувають особливого значення в умовах соціальних трансформацій, криз і радикальних змін у житті суспільства. Повномасштабне російське вторгнення 2022 року створило унікальний соціальний контекст, у якому рутинізовані практики повсякденного життя зазнали докорінних змін. Особливо це стосується територій, які пережили окупацію, зокрема Херсонщини – регіону, де повсякденність населення стала простором виживання, опору, адаптації та збереження власної ідентичності в умовах тотального інституційного колапсу.

Сучасні соціогуманітарні дослідження розглядають повсякденність як багатовимірний феномен, що інтегрує економічні, соціальні, культурні, психологічні та комунікативні аспекти людського існування. У феноменологічній традиції (А. Шюц), повсякденність постає як «життєвий світ», що ґрунтується на взаємних очікуваннях, типізаціях і рутинних практиках. У культурологічних інтерпретаціях (А. Лефевр, М. де Серто) повсякденність є простором реалізації й відтворення культури, а також ареною повсякденного опору владним структурам через мікропрактики та тактики. Соціологія (Е. Гофман, П. Бурдьє) підкреслює її роль у відтворенні соціального порядку через габітуси, соціалізацію та взаємодію.

В умовах повномасштабної війни повсякденність набуває нових характеристик. Вона перестає бути простором стабільності та передбачуваності, натомість стає сферою постійного ризику (У. Бек), де індивіди змушені конструювати нову соціальну реальність через адаптаційні практики. Херсонщина як регіон, що пережив тривалу окупацію, представляє унікальний кейс для соціологічного аналізу: тут відбулося не просто руйнування звичних інституцій, але й виникнення нових форм соціальної організації – локальних

мереж довіри, волонтерських практик, неформальних логістичних ланцюгів і специфічних тактик виживання.

Метод кейс-стаді, обраний для дослідження, є одним із найефективніших інструментів для аналізу соціальних практик у конкретному контексті. Цей метод дозволяє здійснити глибоке, комплексне й контекстуалізоване вивчення явища, поєднуючи якісні дані, інтерв'ю, спостереження та документальні джерела. Кейс-стаді Херсонщини дозволяє зафіксувати не лише індивідуальний досвід мешканців, але й колективні механізми адаптації, стратегії опору та способи відтворення повсякденності в екстремальних умовах.

Актуальність цього дослідження підсилюється відсутністю комплексних соціологічних робіт, що систематизують досвід повсякденних практик українців під час війни, особливо на окупованих територіях. Існуючі дослідження часто зосереджені на макрорівні аналізу – політичних, економічних чи воєнних аспектах конфлікту. Натомість аналіз мікрорівневих тактик, повсякденних стратегій виживання та локальних мереж соціальної підтримки залишається недостатньо вивченим. Водночас саме ці практики формують основу соціальної стійкості, дозволяють зберегти спільноту, відтворити культурну ідентичність і протистояти руйнівному впливу окупації.

Таким чином, дослідження повсякденних соціальних практик українців під час повномасштабного російського вторгнення, зокрема на прикладі Херсонщини, є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Воно дозволяє не лише поглибити розуміння повсякденності як соціального феномену, але й зафіксувати досвід соціальної адаптації та опору в умовах екстремальних трансформацій.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному аналізі повсякденних соціальних практик українців під час повномасштабного російського вторгнення на прикладі Херсонської області з використанням методу кейс-стаді.

Об'єктом дослідження є повсякденні соціальні практики населення в умовах воєнного конфлікту та окупації.

Предметом дослідження є специфіка трансформації повсякденних соціальних практик українців під час повномасштабного російського вторгнення на прикладі мешканців Херсонської області.

Для досягнення мети було визначено такі **завдання**:

1. розглянути поняття та сутність повсякденності як соціального феномену у філософській, соціологічній та культурологічній традиціях;
2. проаналізувати основні підходи до осмислення повсякденного життя у сучасних соціогуманітарних дослідженнях;
3. висвітлити багатовимірність повсякденного життя через аналіз економічного, соціального, культурного, психологічного та комунікативного вимірів;
4. обґрунтувати методологічні засади використання методу кейс-стаді у соціологічних дослідженнях повсякденності;
5. охарактеризувати поняття, види кейсів та дослідницькі ситуації, релевантні для аналізу соціальних практик в умовах війни;
6. узагальнити досвід застосування методу кейс-стаді у вивченні соціальної повсякденності у вітчизняній та зарубіжній практиці;
7. проаналізувати повсякденні соціальні практики мешканців Херсонщини в умовах окупації та воєнних дій;
8. дослідити трансформацію економічних практик, зокрема аграрного виробництва, у контексті забезпечення продовольчої безпеки під час окупації.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Теоретичні методи включають аналіз і синтез для систематизації наукових підходів до повсякденності, порівняльний аналіз для зіставлення феноменологічного, культурологічного та соціологічного трактувань повсякденних практик, а також узагальнення для формулювання висновків. Емпіричні методи представлені методом кейс-стаді як основною дослідницькою стратегією, що дозволяє здійснити глибокий аналіз конкретної соціальної ситуації. У межах кейс-стаді застосовано напівструктуровані інтерв'ю з мешканцями Херсонської області, аналіз документальних джерел, контент-

аналіз наративів і свідчень учасників подій. Додатково використано елементи включеного спостереження та аналізу вторинних даних.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що в умовах повномасштабної війни та окупації повсякденні соціальні практики українців зазнають суттєвої трансформації, внаслідок чого виникають альтернативні форми соціальної організації — локальні мережі довіри, волонтерські ініціативи та практики самоорганізації, які частково або повністю заміщують функції формальних інституцій.

Огляд джерельної бази дослідження. Робота базується на концептуальних положеннях феноменологічної соціології (А. Шюц), теорії соціального конструювання реальності (П. Бергер, Т. Лукман), концепції повсякденного опору (М. де Серто), теорії суспільства ризику (У. Бек), теорії габітусу та соціальних практик (П. Бурдьє), драматургічного підходу до соціальної взаємодії (Е. Гофман). Окрему роль відіграють теоретичні напрацювання щодо громадянської самоорганізації, соціальних мереж довіри (Д. Норт) та корпоративної соціальної відповідальності в умовах криз.

Окрему увагу звернули на праці О.С.Зубченко, які присвячені вивченню соціальних процесів мікрорівня у сфері повсякденного життя на територіях Запорізької області, які перебувають під контролем української влади та у тимчасовій російській окупації. Використовуючи методологічні підходи феноменології А.Шюца, соціології знання П.Бергера та Т.Лукмана, теорії травматизації П.Штомпки, автор ставить за мету провести порівняльний аналіз повсякденних соціальних практик по обидві сторони фронту.

Залучаючи методи включеного спостереження та контент-аналізу матеріалів із відкритих джерел з лютого по травень 2022 р., дослідник відзначає, що у часи соціальних потрясінь повсякденний світ людини зазнає глибокого шоку та дезорганізації. Зовнішні обставини змінюється швидше, аніж ми встигаємо їх інтерпретувати, а соціальний час суттєво прискорюється.

Також автор у свої роботах здійснив дослідження життя населення Півдня України в умовах окупації крізь призму соціології повсякденності. Повсякденний досвід проаналізовано на основі поєднання теоретичних

концепцій А. Шюца, Т. Бергера і П. Лукмана, а також підходів етнометодології Г. Гарфінкеля. Основну увагу зосереджено на проблематиці соціальних поділів, що сформувалися на деокупованих територіях Півдня України. На підставі емпіричних матеріалів, здобутих у ході глибинних інтерв'ю з жителями звільнених районів Херсонської області, окреслено уявлення про повсякденність, через які респонденти осмислюють початок повномасштабного вторгнення Росії, досвід життя під окупацією та повернення Збройних сил України.

Емпірична база дослідження. Дослідження ґрунтується на якісних даних, зібраних шляхом напівструктурованих інтерв'ю з мешканцями Херсонської області, які пережили окупацію та воєнні дії. Було опитано 10 респондентів – представників різних вікових, гендерних і соціальних груп: жителі сільських громад (Нова Кам'янка, Довгове, Старосілля, Велика Олександрівка), представники місцевого бізнесу, волонтери, фермери, педагоги і просто жителі. Додатковими джерелами є публічні свідчення, матеріали соціальних мереж, документальні фільми, звіти громадських організацій та аналітичні публікації щодо соціальної ситуації на Херсонщині.

Наукова новизна отриманих результатів. Вперше здійснено цілісний аналіз повсякденних соціальних практик мешканців сільських громад Херсонської області в умовах окупації та деокупації як особливого типу кризової повсякденності, що формується за умов інституційного колапсу та постійного ризику. Також в роботі уточнено та розширено теоретичне розуміння повсякденності як простору не лише рутинного відтворення соціального порядку, а й активної соціальної творчості, самоорганізації та «тихого опору» в екстремальних умовах війни.

Практичне застосування одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання в науково-дослідній, освітній та прикладній соціальній діяльності, а також у практиці врегулювання конфліктів і медіації в умовах воєнних і поствоєнних трансформацій українського суспільства. Результати роботи можуть бути застосовані у діяльності органів місцевого самоврядування, громадських і волонтерських організацій для розробки та

реалізації програм підтримки населення деокупованих і прифронтових територій з урахуванням реальних повсякденних практик, механізмів самоорганізації та локальних мереж довіри. Отримані висновки дозволяють краще зрозуміти специфіку соціальної поведінки громад в умовах інституційного колапсу, що є важливим для планування заходів соціального відновлення та підвищення рівня суспільної стійкості. Матеріали дослідження можуть бути використані у практиці волонтерської та благодійної діяльності для адаптації форм допомоги до конкретного соціального контексту, підвищення ефективності горизонтальної взаємодії та координації між учасниками локальних ініціатив.

Апробація результатів. Результати дослідження знайшли апробацію в межах X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання та Декади студентської науки 2026» та «Декади студентської науки 2026»

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок, список використаних джерел налічує 60 найменувань на п'яти сторінках. У першому розділі розглянуто теоретико-методологічні засади вивчення повсякденності як соціального феномену. У другому розділі обґрунтовано використання методу кейс-стаді як дослідницької стратегії у вивченні повсякденності. У третьому розділі проаналізовано повсякденні соціальні практики українців під час повномасштабного російського вторгнення на прикладі Херсонської області.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ

1.1. Повсякденність як соціальний феномен

У сучасних соціогуманітарних науках поняття повсякденності посідає особливе місце, оскільки воно відображає сферу людського буття, у якій концентруються найтипівіші, але водночас найменш помітні елементи соціального життя. Повсякденність оточує людину постійно, вона визначає ритм існування індивіда та групи, формує способи взаємодії та закріплює певні культурні смисли. Саме у сфері повсякденного життя індивід не лише відтворює соціальні структури, а й творить нові моделі поведінки, перетворюючи власний досвід на частину колективної культури.

У філософському сенсі повсякденність можна розглядати як «онтологічний горизонт» людини, тобто такий рівень реальності, який становить безпосереднє середовище її існування. Ще Гегель наголошував, що істина виявляється не лише у великих ідеях та світових подіях, а й у звичайному досвіді, у щоденних формах життя. Пізніше феноменологи, зокрема Едмунд Гуссерль [48] і Альфред Шюц [55], звернули увагу на те, що саме повсякденність є тією «життєвою світом», у якому людина діє, сприймає інших і формує уявлення про соціальну реальність.

У соціології поняття повсякденності набуло значення через прагнення дослідників побачити «реальність у мініатюрі». Якщо класична соціологія зверталася до великих структур – держави, класів, ринку, то соціологія ХХ століття намагалася вивчити ті дрібні соціальні практики, які утворюють тканину життя. Саме тому у працях М. Вебера [59], Г. Зіммеля [58], а згодом П. Бергера [36] та Т. Лукмана акцент робився на щоденному досвіді як підґрунті формування смислів. Г. Зіммель [58] зазначав, що повсякденність – це місце перетину індивідуального та соціального, адже навіть найзвичніші дії людини –

привітання, обмін репліками, побутові ритуали – несуть у собі коди соціальної організації [31].

Таблиця 1.1

Інтерпретації повсякденності як соціального феномену у різних наукових підходах

Підхід / наука	Ключові автори	Основний акцент у розумінні повсякденності	Значення для дослідження
Філософський	Е. Гуссерль, А. Шюц, М. Гайдеггер	Повсякденність як «життєвий світ», онтологічний горизонт буття; сфера інтерсуб'єктивності	Базова структура досвіду, що формує горизонти пізнання і соціальної взаємодії
Соціологічний	Г. Зіммель, П. Бергер, Т. Лукман, Е. Гофман	Повсякденність як простір відтворення соціального порядку, сценічність взаємодії, конструювання реальності	Аналіз щоденних практик як механізму стабілізації суспільства
Антропологічний	М. Мосс, К. Леві-Стросс, М. Мід	Повсякденність як культурні практики, символи, техніки тіла	Розуміння локальних культур, традицій, ритуалів у буденному житті
Культурологічний	А. Лефевр, М. де Серто	Повсякденність як простір панування та спротиву, творення нових смислів	Аналіз масової культури, повсякденних тактик, культурної творчості
Психологічний	Е. Фромм, А. Маслоу	Повсякденність як сфера формування звичок, емоційних станів і базових потреб	Дослідження внутрішнього досвіду людини, його впливу на соціальні практики

Антропология також дала вагомий внесок у вивчення повсякденності, особливо через етнографічні дослідження культурних практик. М. Мосс [50] і К. Леві-Стросс [52] звертали увагу на символічну природу навіть найбуденніших

дій: приготування їжі, розподілу простору, тілесних практик. Таким чином, повсякденність постає не як «нижчий рівень» культури, а як складна система знаків, де втілюється ціннісна й нормативна структура суспільства.

Важливо підкреслити, що повсякденність не можна ототожнювати лише з поняттям «буденність». Якщо буденність частіше має негативний відтінок і позначає рутину, одноманітність і повторюваність, то повсякденність у науковому розумінні є значно ширшим поняттям. Вона охоплює як повторювані практики, так і процеси їхнього осмислення, творення нових значень. Повсякденність не зводиться до «сірої рутини», вона містить у собі потенціал для змін, оскільки будь-який звичний порядок може бути поставлений під сумнів або трансформований [33].

Особливе місце у структурі повсякденності посідає поняття «звички». Звички формують усталені схеми поведінки, які дозволяють людині орієнтуватися у світі без постійного осмислення кожного кроку. Проте звичка ніколи не є суто індивідуальною: вона формується у соціальному середовищі, закріплюється у комунікації та передається через соціалізацію. Таким чином, звичка є своєрідною «клітинкою» повсякденності, у якій переплітаються індивідуальний досвід і колективні норми [3].

Не менш важливою категорією, пов'язаною з повсякденністю, є «практика». У соціології практики розглядаються як відносно стабільні моделі дій, які відтворюються у часі та просторі. Повсякденність складається з множини таких практик – від побутових до професійних, від приватних до публічних. Практика завжди є соціально вмотивованою і культурно забарвленою: наприклад, спосіб приготування їжі чи форма вітання несе у собі цінності спільноти. Тому аналіз повсякденності через призму практик дозволяє побачити не лише поверхневий рівень життя, а й приховані структури культури.

У цьому контексті повсякденність тісно пов'язана з культурою. Якщо культуру ми визначаємо як систему смислів, норм і символів, то повсякденність є тим середовищем, де ця система проявляється у конкретних формах. Культура існує не лише у вигляді артефактів чи високих творів мистецтва, а й у звичайних жестах, мовних зворотах, організації простору. Повсякденність є «практичною

реалізацією культури», адже саме через неї відбувається передача й відтворення культурного коду [3].

Філософи ХХ століття – від М. Гайдеггера [47] до Г. Маркузе [51] – по-різному оцінювали сутність повсякденності. Для одних вона була простором «забуття буття», тобто сферою, де людина втрачає свою автентичність, підкоряючись механічним схемам дії. Для інших – навпаки, вона була джерелом творчості та місцем, де розкривається свобода через малопомітні, але значущі вибори. Ця амбівалентність і визначає методологічну складність вивчення повсякденності.

Сучасні дослідження також показують, що повсякденність не є чимось сталим: вона зазнає змін під впливом технологій, глобалізації, трансформації соціальних інститутів. Те, що ще недавно було звичною практикою (наприклад, написання листів від руки чи регулярні зустрічі в офлайн), поступово зникає або радикально змінюється. Натомість виникають нові форми повсякденності – віртуальні комунікації, цифрові практики, дистанційна робота. Таким чином, повсякденність відображає динаміку суспільного розвитку, виступаючи одночасно консервативним і інноваційним середовищем.

Отже, поняття повсякденності як соціального феномену є багатовимірним і комплексним. Воно охоплює сферу звичних практик, у яких реалізується культура; воно включає індивідуальний досвід і колективні смисли; воно постає як середовище відтворення суспільства та водночас як простір можливих трансформацій. Повсякденність – це та «невидима сцена», на якій щодня відбувається соціальне життя, і саме завдяки її аналізу ми можемо зрозуміти глибинні механізми існування людини у світі.

1.2. Поняття повсякденності у сучасних соціогуманітарних дослідженнях

У сучасних соціогуманітарних науках категорія повсякденності стала предметом особливої уваги, оскільки саме в ній відбувається «зустріч» індивіда

із суспільством. Якщо ще у XIX столітті дослідники переважно орієнтувалися на аналіз великих структур і глобальних трансформацій, то XX століття продемонструвало різке зростання інтересу до дрібних, на перший погляд незначних практик повсякденного життя. Це зумовлено тим, що саме у сфері повсякденності формується система смислів, яка визначає поведінку людини, її світоглядні орієнтири та соціальні зв'язки.

Феноменологія зробила один із найважливіших кроків у концептуалізації повсякденності. Вона відмовилася від розуміння її як «нижчого» рівня життя, розглядаючи натомість як основу досвіду. Едмунд Гуссерль [48] наголошував, що будь-яке наукове знання спирається на «життєвий світ» – світ безпосереднього досвіду, у якому людина орієнтується завдяки очевидності та здоровому глузду. Цей світ не вимагає постійної рефлексії, проте саме він визначає горизонти можливого пізнання.

Альфред Шюц [55] розвинув ці ідеї у соціологічному контексті, показавши, що життєвий світ є інтерсуб'єктивним: він ґрунтується на взаємних очікуваннях і типовизаціях. Коли людина зустрічає іншого, вона передбачає певні дії і моделі поведінки, що дозволяє взаємодіяти без постійного сумніву. Таким чином, повсякденність постає як упорядкована сфера, де індивідуальний досвід завжди поєднаний із колективним.

Таблиця 1.2

Основні підходи до розуміння повсякденності

Підхід	Автори	Ключова ідея	Внесок
Феноменологічний	Е. Гуссерль, А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман	Повсякденність як «життєвий світ», інтерсуб'єктивний досвід	Формування поняття життєвого світу
Культурологічний	А. Лефевр, М. де Серто	Повсякденність як простір культури, тактики спротиву	Аналіз повсякденних інновацій
Соціологічний	Г. Зіммель, Е. Гофман, П. Бурдьє	Соціальна сцена, ролі, габітус	Пояснення механізмів соціальної стабільності

Подальший розвиток феноменологічної традиції вбачаємо у працях соціологів знання, зокрема Пітера Бергера [36] і Томаса Лукмана [49]. Вони описали процеси соціального конструювання реальності, де саме повсякденне життя виступає найвищим рівнем реальності. За їхнім підходом, інститути, ролі й норми набувають об'єктивності завдяки повсякденним практикам людей, які легітимують і відтворюють ці структури.

Отже, феноменологічний підхід підкреслює первинність повсякденності як горизонту досвіду і наголошує на її інтерсуб'єктивному характері.

Культурологічні інтерпретації повсякденності розглядають її як простір реалізації й відтворення культури. Якщо культура визначається як система символів, норм, цінностей, то повсякденність є тим середовищем, де ці елементи набувають реального буття. Звичайні практики – спілкування, організація простору, харчування, ритуали – постають як «тканина культури», у якій артикуються фундаментальні смисли.

Анрі Лефевр [49] у своїй концепції наголошував, що повсякденність є сферою, у якій закріплюється влада панівних систем. Водночас вона містить у собі потенціал для емансипації, оскільки люди у своїх буденних діях здатні творити нові смисли й ставити під сумнів усталений порядок. Ця амбівалентність повсякденності – водночас рутинність і творчість – стала основою для культурологічних досліджень ХХ століття.

Мішель де Серто [40] у «Практиці повсякденного життя» описав тактики, за допомогою яких люди пристосовуються до структур влади, водночас перетворюючи їх. Наприклад, спосіб читання тексту, користування міським простором чи споживання масової культури може бути формою «тихого опору». У такий спосіб повсякденність інтерпретується як поле мікропрактик, де відтворюється і трансформується культура.

Сучасні культурологи також звертають увагу на вплив глобалізації й цифрових технологій на повсякденність. Соціальні мережі, масова медіа-продукція, нові моделі споживання стають важливою частиною повсякденного досвіду, змінюючи структуру часу, простору й комунікації.

У соціології повсякденність трактується як сфера взаємодії та відтворення соціального порядку. Ервінг Гофман [44] описав повсякденність як «сцену», де люди виконують ролі, застосовуючи різні «маски» залежно від ситуації. Звичайна розмова, правила етикету чи мовчазні жести – усе це соціальні сценарії, які утримують суспільство від хаосу.

П'єр Бурдьє [37] у своїй концепції габітусу підкреслив, що повсякденні практики є виявом глибинних структур соціального світу. Габітус формує схеми сприйняття і дій, завдяки яким людина автоматично відтворює соціальні ієрархії. Проте у цьому прихована можливість змін: коли габітус зіткнеться з новими умовами, він може породжувати нові практики.

Сучасні соціологічні дослідження повсякденності зосереджуються на проблемах ідентичності, комунікації, медіалізації життя. Те, що ще недавно здавалося «невидимим» – наприклад, розмова у транспорті чи звички користування смартфоном, – нині вивчається як показник соціальної динаміки. Повсякденність розглядається як простір, у якому взаємодіють глобальні процеси і локальні культури.

Звернення до класиків дозволяє побачити, що повсякденність була предметом уваги ще у працях Макса Вебера, який підкреслював значення рутинізації, та Георга Зіммеля, котрий акцентував на «дрібних формах соціальності». Подальший розвиток цієї теми відбувся у працях Шюца, Бергера, Лукмана, Гофмана, Лефевра, де Серто.

Сучасні автори – Зигмунт Бауман [34], Ульріх Бек [35], Мануель Кастельс [39] – розглядають повсякденність у контексті «рідкої модерності», «суспільства ризику» та «мережевого суспільства». Вони наголошують, що повсякденність стає дедалі більш фрагментованою, нестабільною і водночас глобалізованою.

Українські дослідники (Є. Головаха [5], О. Якуба [33], В. Куценко [17] та ін.) аналізують трансформацію повсякденності у вітчизняних умовах – під впливом соціальних криз, війни, економічних змін. Їхні праці показують, що навіть у межах буденного життя суспільство продукує нові форми солідарності та самоорганізації.

Таким чином, сучасні соціогуманітарні дослідження розглядають повсякденність як багатогранне явище. Феноменологічний підхід підкреслює її як життєвий світ і інтерсуб'єктивну реальність; культурологічний – як простір реалізації культури й мікротактик спротиву; соціологічний – як сферу відтворення й трансформації соціального порядку. У працях як класиків, так і сучасних мислителів повсякденність постає не як «другорядна», а як ключова сфера соціального життя, у якій закладаються механізми стабільності та водночас можливості для змін.

1.3. Виміри повсякденного життя

Дослідження повсякденності потребує багатовимірного підходу, адже вона не зводиться до якоїсь однієї сфери людської діяльності. Навпаки, повсякденність охоплює всі аспекти буття людини – від економічних практик до психологічних переживань. Вона проявляється у матеріальному відтворенні життя, у соціальних відносинах і комунікації, у культурних формах та символах, у внутрішніх станах та індивідуальному досвіді. Саме багатовимірність повсякденності дозволяє зрозуміти її сутність як фундаментальної форми соціального існування.

Економічний вимір повсякденності визначається тим, що щоденне життя людини завжди пов'язане з виробництвом, споживанням і розподілом матеріальних благ. Повсякденні практики купівлі, продажу, планування бюджету, харчування чи ведення домашнього господарства утворюють той базис, без якого неможливе саме існування. Навіть найпростіші дії – похід на ринок, оплата комунальних послуг чи приготування їжі – мають економічну основу [16].

Виміри повсякденності та їхній зміст

Вимір	Характеристика	Значення
Економічний	Практики виробництва, споживання, ведення господарства	Забезпечує матеріальне відтворення життя
Соціальний	Ролі, статуси, взаємодії, соціалізація	Формує структуру відносин
Культурний	Символи, традиції, ритуали, стиль життя	Підтримує колективну ідентичність
Психологічний	Емоції, звички, відчуття стабільності/тривоги	Визначає внутрішній досвід
Комунікативний	Мова, жести, цифрові комунікації	Підтримує соціальний порядок і солідарність

У сучасному світі економічна повсякденність дедалі більше змінюється під впливом глобалізації та цифрових технологій. Онлайн-покупки, електронні платежі, використання банківських застосунків стають частиною щоденного досвіду. Це не просто технічні інновації, а трансформація самого ритму життя: час і простір повсякденності стискаються, оскільки економічні дії тепер можна здійснити «на відстані одного кліку».

Економічна повсякденність також виявляє соціальну нерівність. Для одних вона пов'язана з вибором між різними формами споживання, для інших – із боротьбою за виживання. Тому дослідження економічного виміру повсякденності дозволяє побачити, як макроекономічні процеси відбиваються у щоденних практиках звичайних людей[8].

Соціальний вимір повсякденності виявляється у взаємодії людей, у тих ролях та статусах, які вони виконують щодня. Повсякденність – це простір соціалізації, де індивід засвоює норми і цінності, а також підтверджує або змінює своє становище у суспільстві.

У соціальному вимірі важливу роль відіграє рутинізація: більшість повсякденних дій відбувається автоматично, відповідно до очікувань інших. Проте ця рутинність не є чимось застиглим – у ній завжди закладена можливість для інновацій, коли нові практики поступово змінюють соціальні відносини[1].

Соціальна повсякденність також відображає динаміку колективного життя. Вона включає сімейні ролі, трудові відносини, неформальні зв'язки, участь у громадах. Саме тут формується відчуття спільності, яке робить можливим існування суспільства як цілого.

Культурний вимір повсякденності проявляється у формах символів, смислів і ритуалів, які наповнюють життя людини. Те, що ми їмо, як одягаємося, як організуємо житловий простір чи спілкуємося – усе це має культурний сенс.

Культура втілюється у повсякденності через повторювані практики, які водночас є засобом відтворення колективної ідентичності. Повсякденні ритуали – від привітання до святкування календарних подій – підтримують цілісність суспільства. Вони створюють відчуття належності, закріплюють традиції і водночас відкривають простір для нових культурних форм.

У сучасному світі культурна повсякденність зазнає змін під впливом глобалізації. З одного боку, вона стає більш уніфікованою: одні й ті ж бренди, фільми, соціальні мережі формують схожі практики у різних країнах. З іншого боку, у ній зберігається локальна специфіка – традиції, діалекти, звичаї. Саме взаємодія глобального і локального створює нову картину культурної повсякденності.

Психологічний вимір повсякденності стосується внутрішніх станів, переживань, емоцій і когнітивних схем, які супроводжують щоденні дії людини. Повсякденність – це не лише зовнішня діяльність, а й внутрішній досвід, що формує ставлення до світу.

Звички, рутини, очікування забезпечують відчуття стабільності та безпеки. Людина відчуває себе «вдома» у знайомих практиках і просторах. Проте водночас одноманітність може викликати нудьгу, відчуження, відсутність сенсу. Саме тому у психологічному вимірі повсякденність є амбівалентною: вона може бути джерелом спокою і рівноваги, але також простором тривоги й відчуття «порожнечі» [3].

Сучасна психологія звертає увагу на феномен «щоденних мікростресів», які накопичуються у повсякденності: затори, побутові труднощі, конфлікти у сім'ї чи на роботі. Водночас вона підкреслює значення маленьких радостей –

ритуалів кави, прогулянок, спілкування, які створюють відчуття благополуччя. Таким чином, психологічний вимір повсякденності розкриває її вплив на емоційне і ментальне здоров'я людини.

Комунікація є серцевиною повсякденності. Через мову, жести, символи люди встановлюють і підтримують соціальні зв'язки, передають знання та емоції. Повсякденність – це простір безперервної комунікації, у якій кожна дрібна розмова має значення для соціального порядку [2].

Ервінг Гофман [45] показав, що комунікативні практики у повсякденності схожі на театральні вистави: людина «грає роль» перед іншими, використовуючи різні «маски». Це означає, що повсякденна комунікація завжди передбачає певний рівень контролю, інтерпретації і навіть маніпуляції.

Сучасні технології радикально змінюють комунікативну повсякденність. Соціальні мережі, месенджери, онлайн-конференції створюють нові форми взаємодії, де межа між публічним і приватним стирається. Повсякденність більше не обмежена фізичним простором – вона існує у цифровій сфері, де людина водночас перебуває у багатьох комунікативних середовищах.

Важливим аспектом аналізу є поєднання індивідуального та колективного досвіду у повсякденності. Індивід переживає повсякденність як власний життєвий світ – зі звичними маршрутами, ритуалами, емоціями. Але цей світ завжди перетинається з колективним: у кожній звичці закладена культурна норма, у кожному жесті – соціальне очікування.

Колективний досвід надає повсякденності стабільності й легітимності. Завдяки йому звичні дії сприймаються як «природні» і «самоочевидні». Водночас індивідуальний досвід може відхилятися від колективного, вносячи у повсякденність елементи новизни й творчості. Це поєднання традиції та інновації робить повсякденність динамічною і відкритою до змін.

Повсякденність у своїх різних вимірах постає як складна і багаторівнева реальність. У економічному вимірі вона забезпечує матеріальне відтворення життя; у соціальному – формує систему взаємодії та соціалізації; у культурному – відтворює символи й цінності; у психологічному – визначає внутрішні стани та емоційний баланс; у комунікативному – підтримує соціальні зв'язки [45].

Її сутність полягає у постійному переплетенні індивідуального та колективного досвіду, у поєднанні стабільності й змін, рутини та творчості. Саме тому повсякденність є не другорядною, а ключовою сферою соціального життя, без розуміння якої неможливо осягнути механізмів функціонування та розвитку суспільства.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дослідження було здійснено теоретико-методологічний аналіз повсякденності як складного, багатовимірного та динамічного соціального феномену. Узагальнення наукових підходів дало змогу встановити, що повсякденність у сучасних соціогуманітарних дослідженнях не зводиться до сукупності рутинних або одноманітних дій, а постає як фундаментальний рівень соціальної реальності, у межах якого відбувається відтворення, підтримання та трансформація суспільних структур, норм і смислів.

З'ясовано, що повсякденність функціонує як своєрідний простір соціальної взаємодії, у якому поєднуються індивідуальний досвід і колективні уявлення. Саме через повторювані практики, звички та форми поведінки забезпечується відносна стабільність соціального порядку, водночас відкриваючи можливості для інновацій, переосмислення культурних норм і появи нових соціальних практик. Важливою характеристикою повсякденного життя є його інтерсуб'єктивний характер, адже воно формується у процесі взаємодії людей та закріплюється у спільно пережитому досвіді, що надає йому соціальної значущості.

Аналіз основних теоретичних підходів до вивчення повсякденності засвідчив багатство інтерпретацій цього феномену в сучасних соціогуманітарних науках. Феноменологічна традиція розглядає повсякденність як життєвий світ, що задає горизонти сприйняття та розуміння соціальної реальності. Соціологічні концепції акцентують увагу на ролі щоденних практик у підтриманні соціального порядку, формуванні ідентичностей і відтворенні інституційних

структур. Культурологічні підходи трактують повсякденне життя як простір відтворення символів, цінностей і смислів, у межах якого культура не лише зберігається, а й зазнає постійних змін. Узагальнення ідей провідних дослідників підтверджує, що повсякденність є базовим рівнем соціальної реальності, через який опосередковано діють влада, ідеологія та соціальні інститути.

РОЗДІЛ 2

КЕЙС-СТАДІ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКА СТРАТЕГІЯ У ВИВЧЕННІ ПОВСЯКДЕННОСТІ

2.1. Поняття та особливості кейс-стаді

Метод кейс-стаді (від англ. *case study* – дослідження випадку) займає особливе місце у системі якісних соціогуманітарних методів. Його значення зростає у сучасних наукових студіях, оскільки саме він дозволяє досліднику глибоко зануритися у конкретну ситуацію, подію чи соціальний феномен і розкрити його унікальні особливості. Кейс-стаді не обмежується поверхневим описом явища, а прагне показати його у контексті соціальних зв'язків, практик, культурних і психологічних чинників [6].

Історично метод виник у другій половині XIX – на початку XX століття у рамках соціології та антропології, коли дослідники почали застосовувати детальні описи конкретних спільнот, груп чи індивідів для кращого розуміння соціальних процесів. Значного поширення кейс-стаді набув у працях Чиказької школи соціології, де він використовувався для дослідження міських громад, міграційних процесів, проблем девіацій. Згодом метод став широко застосовуватися у психології, педагогіці, політології, менеджменті, праві та інших галузях, довівши свою універсальність.

Кейс-стаді ґрунтується на докладному аналізі конкретного об'єкта – випадку, який може бути індивідом, групою, організацією, подією чи соціальною ситуацією. Завдання дослідника полягає у тому, щоб виявити закономірності унікального досвіду та інтерпретувати його в ширшому соціальному контексті. На відміну від статистичних методів, які прагнуть до узагальнення та репрезентативності, кейс-стаді акцентує на глибині та комплексності.

Характеристики методу кейс-стаді у порівнянні з іншими якісними стратегіями

Метод	Основна ідея	Об'єкт аналізу	Особливість	Відмінність від кейс-стаді
Кейс-стаді	Глибоке дослідження конкретного випадку у його контексті	Індивід, група, громада, організація, подія	Комплексність, багатство джерел, поєднання опису й пояснення	Орієнтований на унікальність і глибину, а не на статистичне узагальнення
Етнографія	Тривале занурення у культуру чи спільноту	Спільнота, культура, група	Включене спостереження, опис традицій і норм	Кейс-стаді може бути короткотривалим і не вимагає повного занурення
Феноменологічне інтерв'ю	Виявлення суб'єктивного досвіду	Індивідуальна свідомість	Зосередженість на смислах і переживаннях	Кейс-стаді включає і об'єктивний контекст (інститути, структури)
Ґрунтована теорія	Побудова нової теорії на основі даних	Соціальні процеси	Індуктивний аналіз, категоризація	Кейс-стаді може не створювати нову теорію, а показувати унікальний приклад

Особливість цього підходу полягає в тому, що він поєднує опис і пояснення. Дослідник не лише фіксує факти, але й намагається зрозуміти внутрішню логіку ситуації, поглянути на неї очима учасників, реконструювати їхні мотиви, переконання та емоції. У такий спосіб кейс-стаді дозволяє поєднати об'єктивний та суб'єктивний виміри досліджуваного явища.

Перша ключова характеристика кейс-стаді – його контекстуальність. Будь-який випадок розглядається не ізольовано, а у зв'язку з навколишнім середовищем. Соціальна подія чи явище завжди вплетене у мережу відносин, культурних традицій, інституційних умов, і завдання дослідника – відтворити цю цілісність.

Друга характеристика – глибина аналізу. Кейс-стаді не претендує на широке охоплення, але прагне до максимально детального вивчення. Замість тисячі поверхневих спостережень обирається один або кілька випадків, які досліджуються з різних боків, із залученням документів, інтерв'ю, спостережень, історичних матеріалів.

Третя характеристика – багатство даних. Дослідження випадку часто спирається на різні джерела інформації: архіви, спогади, щоденники, статистику, медіаматеріали, глибинні інтерв'ю. Саме поєднання різнорідних даних дозволяє досягти ефекту «повного опису».

Четверта характеристика – гнучкість. На відміну від формалізованих методів, кейс-стаді не має жорстких схем і дозволяє адаптувати підхід до конкретної ситуації. Дослідник може змінювати стратегію збору матеріалу, реагувати на непередбачені обставини, уточнювати гіпотези в процесі роботи.

Кейс-стаді часто порівнюють з іншими якісними методами – етнографією, феноменологічним інтерв'ю, ґрунтованою теорією. Проте він має низку відмінностей [6].

На відміну від етнографії, яка передбачає тривале занурення у культуру чи спільноту, кейс-стаді не завжди вимагає повного включеного спостереження. Він може базуватися на документах чи ретроспективних даних, і його мета – не лише опис культури, а насамперед аналіз конкретної ситуації.

Від феноменологічного інтерв'ю кейс-стаді відрізняється тим, що акцент робиться не тільки на суб'єктивному досвіді, але й на об'єктивному контексті. Тут важлива не лише «свідомість учасника», а й соціальна, історична та інституційна рамка, у якій розгортається випадок.

На відміну від ґрунтованої теорії, що спрямована на побудову концептуальної моделі, кейс-стаді не обов'язково має на меті створення теорії. Часто його головне завдання – продемонструвати унікальність ситуації, розкрити багатство емпіричного матеріалу, сформулювати підстави для порівнянь та узагальнень.

Кейс-стаді є важливим інструментом для поєднання макро- і мікрорівнів соціального аналізу. Він дозволяє показати, як глобальні структури відбиваються

у конкретних долях і ситуаціях, як великі процеси переживаються на рівні індивіда чи громади. Саме тому цей метод широко застосовується для вивчення трансформаційних суспільств, кризових ситуацій, соціальних змін у локальних середовищах.

У педагогіці кейс-стаді використовується як метод навчання, що ґрунтується на аналізі конкретних ситуацій і формує у студентів навички критичного мислення та прийняття рішень. У праві він застосовується для вивчення прецедентів; у менеджменті – для аналізу бізнес-ситуацій; у соціології – для вивчення проблемних спільнот. Така універсальність свідчить про його гнучкість і високу пояснювальну силу.

Таким чином, метод кейс-стаді є не просто технікою збору даних, а цілісною дослідницькою стратегією, яка поєднує опис, пояснення та інтерпретацію. Його сутність полягає у глибокому вивченні конкретного випадку у його контексті, що дозволяє виявити закономірності й унікальність соціальних явищ. Відмінність від інших якісних методів полягає у спрямованості на цілісний аналіз конкретної ситуації, у поєднанні суб'єктивного і об'єктивного вимірів, у використанні багатих і різнорідних джерел даних.

Завдяки цим характеристикам кейс-стаді став одним із найпоширеніших методів у сучасних соціогуманітарних дослідженнях, особливо у тих сферах, де потрібне детальне розуміння складних процесів у конкретному контексті.

У рамках нашого дослідження стратегія кейс-стаді реалізується через аналіз трансформації повсякденного життя українського суспільства в умовах повномасштабної війни. Даний кейс дає можливість звернути увагу на унікальний соціальний досвід жителів громади, зокрема у прифронтових та окупованих регіонах, де кризова ситуація подається через призму індивідуальних практик, зміну побутових звичаїв та соціальних рамок існування. Саме цей метод забезпечує глибину розуміння того, як саме надзвичайні ситуації впливають у щоденну життєдіяльність людини .

2.2. Кейс: сутність, види кейсів, дослідницькі ситуації

Методологія кейс-стаді ґрунтується на центральному понятті «кейс». Саме воно задає рамки дослідження, окреслює предмет і визначає особливості аналітичної стратегії. Кейс у сучасному розумінні є не просто окремим випадком чи подією, а комплексним явищем, яке дозволяє розкрити глибинні механізми функціонування соціальної реальності. У наукових студіях кейс використовується для того, щоб продемонструвати, як загальні закономірності відбиваються у конкретній ситуації, а також щоб виявити унікальні риси, які не завжди можна побачити через великі кількісні дослідження.

Кейс можна розуміти як певний «зріз реальності», який фіксує специфічну соціальну ситуацію. Він має чіткі часові та просторові межі, у ньому завжди присутні учасники, події, інститути та культурні смисли. Сутність кейсу полягає у його комплексності: він одночасно охоплює матеріальні умови, соціальні відносини, індивідуальні мотивації та символічні значення [6].

У дослідницькому процесі кейс виконує роль об'єкта, через який вивчається ширше коло питань. Наприклад, дослідження однієї сільської громади може пролити світло на проблеми децентралізації, локального самоврядування чи соціальної мобільності у суспільстві загалом. Таким чином, кейс є не лише конкретним випадком, але й своєрідним «вікном» у ширшу соціальну реальність.

Класифікація кейсів базується на їхньому призначенні та способі використання у дослідженні чи навчанні. Умовно можна виокремити кілька основних видів, хоча у практиці вони часто перетинаються.

Таблиця 2.2

Класифікація кейсів та їхнє значення у дослідженнях

Вид кейсу	Основна характеристика	Приклад використання	Значення
Навчальний	Використовується у педагогіці для формування навичок аналізу та прийняття рішень	Ситуація з бюджетом сільської громади, що потребує раціонального розподілу	Розвиток критичного мислення, уміння моделювати рішення

Дослідницький	Орієнтований на наукове вивчення конкретного явища	Аналіз самоорганізації громади під час кризи	Розкриття механізмів функціонування соціальних процесів
Описовий	Детальний опис подій, практик, життєвих умов	Повсякденне життя села: традиції, праця, ритуали	Створення цілісної картини реальності
Аналітичний	Пояснення причин та наслідків ситуації	Дослідження трудової міграції з одного села	Виявлення закономірностей і узагальнення для ширшого контексту

Навчальний кейс застосовується у педагогіці та професійній підготовці. Його мета – сформувати у студентів або слухачів здатність аналізувати ситуацію, приймати рішення, оцінювати альтернативи. Наприклад, у викладанні соціології чи державного управління студентам пропонується кейс, де описано реальну ситуацію у сільській громаді: дефіцит бюджету, трудова міграція, конфлікт інтересів у місцевій раді. Завданням є запропонувати варіанти розв’язання проблеми.

Дослідницький кейс спрямований на науковий аналіз конкретного явища. Він передбачає збирання емпіричних даних – документів, інтерв’ю, статистики – та їхню інтерпретацію у відповідному теоретичному контексті. У соціології чи антропології такий кейс може бути присвячений, наприклад, вивченню процесу самоорганізації у селі під час надзвичайної ситуації, коли громада змушена була вирішувати проблеми без участі державних структур.

Описовий кейс орієнтований на детальне представлення ситуації з максимальною кількістю фактів. Він фіксує реальність у її різноманітності, не претендуючи на глибоке пояснення. Його сила – у створенні цілісної картини, яка може стати основою для подальшого аналізу. У сільських громадах такий кейс може описувати щоденне життя, ритуали, традиції, організацію праці.

Аналітичний кейс має на меті пояснити причини та наслідки подій, виявити механізми, які лежать за поверхнею фактів. Він будується на інтерпретації даних і спробі сформулювати більш загальні висновки. Наприклад, аналізуючи кейс трудової міграції з одного конкретного села, дослідник може

зробити висновки про соціально-економічні чинники міграційних процесів у країні загалом [60].

Кожен кейс завжди має подвійний характер: він унікальний і водночас типовий. З одного боку, він відображає неповторність конкретної ситуації, з іншого – демонструє універсальні риси, які притаманні ширшій групі явищ. Ця подвійність робить кейс особливо цінним у дослідженні: через локальне він дозволяє побачити загальне.

У процесі аналізу кейсу важливим є баланс між описом і поясненням. Надмірне захоплення фактами може перетворити його на просту хроніку, тоді як надмірна абстракція – позбавити його зв'язку з конкретикою. Тому дослідник завжди має дбати про поєднання обох рівнів: показати багатство емпіричного матеріалу та водночас розкрити його значення для ширшого контексту.

Сільські громади становлять особливий інтерес для кейс-аналізу, адже вони поєднують локальну специфіку та універсальні соціальні проблеми. Село виступає як мікросвіт, у якому можна побачити взаємодію економічних, соціальних, культурних і політичних чинників у чистішій, концентрованій формі.

Одним із прикладів дослідницького кейсу може бути аналіз процесу децентралізації у конкретному селі. Дослідник розглядає, як нові механізми місцевого самоврядування впливають на розподіл ресурсів, участь громадян у прийнятті рішень, рівень довіри до влади.

Іншим прикладом може стати дослідження міграційних процесів. У багатьох селах України значна частина працездатного населення виїжджає за кордон, що змінює соціальну структуру, підвищує навантаження на жінок та людей похилого віку, трансформує місцеву економіку. Аналіз одного конкретного села у цьому контексті дозволяє побачити складний комплекс проблем, характерних для всієї країни [8].

Цікавим кейсом може бути також дослідження соціальної мобілізації у кризових ситуаціях. Наприклад, у період стихійного лиха чи військових дій громада змушена самотійно організувати допомогу, забезпечувати безпеку,

відновлювати інфраструктуру. Такі випадки показують потенціал локальних спільнот до самоорганізації та взаємопідтримки.

Не менш важливими є кейси, що стосуються культурного життя села. Вони демонструють, як зберігаються або трансформуються традиції, які ритуали відіграють інтеграційну роль, як відбувається поєднання старого і нового у культурних практиках. У цих кейсах можна побачити взаємодію локальної культури із глобальними процесами – наприклад, як інтернет і соціальні мережі змінюють комунікацію у сільських громадах [60].

Отже, кейс у сучасному дослідженні виступає як багатогранний аналітичний інструмент, який дозволяє поєднати унікальність конкретної ситуації з узагальненими висновками про соціальні процеси. Види кейсів – навчальні, дослідницькі, описові, аналітичні – демонструють широту застосування цього підходу у різних сферах знання.

Сільські громади є особливо продуктивним об'єктом для кейс-аналізу, адже вони поєднують локальність і універсальність, конкретику щоденного життя та глобальні соціальні виклики. Дослідження таких кейсів дозволяє не лише глибше зрозуміти життя конкретних спільнот, а й зробити висновки про суспільні трансформації у ширшому масштабі.

2.3. Досвід застосування методу кейс-стаді у вивченні повсякденних соціальних практик

У другій половині ХХ століття метод кейс-стаді набув поширення у соціальних і гуманітарних науках, зокрема у вивченні повсякденності як ключового виміру людського буття. Його популярність пояснюється тим, що цей метод дозволяє досліднику побачити соціальні процеси «зсередини», розкрити логіку конкретних життєвих ситуацій, які відображають як індивідуальний, так і колективний досвід. Повсякденність є багатовимірною і приховує складні взаємозв'язки між особистими практиками, культурними смислами та

соціальними структурами, і саме кейс-стаді дає можливість реконструювати ці зв'язки у їхній конкретності [42].

Зарубіжна соціологія та антропологія одними з перших звернулися до кейс-стаді для дослідження соціальної повсякденності. У працях Чиказької школи соціології на початку ХХ століття цей метод використовувався для опису життя міських спільнот, мігрантів, маргінальних груп. Дослідження Вільяма Томаса і Флоріана Знанецького «Польський селянин у Європі та Америці» стало одним із найвідоміших прикладів раннього використання кейс-методу: воно показало, як повсякденні практики польських селян змінювалися у процесі міграції та адаптації до нового соціального середовища [19].

У другій половині ХХ століття інтерес до повсякденності зріс у зв'язку з працями феноменологічної соціології. Альфред Шюц [55] заклав теоретичні основи аналізу життєвого світу, а його послідовники – Пітер Бергер і Томас Лукман – використали кейс-стаді для демонстрації того, як соціальна реальність конструюється у щоденних практиках.

Таблиця 2.3

Застосування методу кейс-стаді у вивченні соціальної повсякденності:
зарубіжний і вітчизняний досвід

Аспект	Зарубіжні дослідження	Українські дослідження
Об'єкти	Міські громади, мігранти, цифрові практики, молодіжні субкультури	Сільські громади, децентралізація, трудова міграція, волонтерський рух
Методи збору даних	Інтерв'ю, етнографія, аналіз документів, візуальні матеріали	Інтерв'ю, спостереження, аналіз локальних практик, опитування
Результати	Виявлення трансформацій повсякденності під впливом глобалізації й цифровізації	Аналіз адаптації до криз, локальних форм самоорганізації, взаємодопомоги
Значення	Розробка теорій «життєвого світу», «рідкої модерності», «суспільства ризику»	Поглиблене розуміння соціальних змін у перехідному суспільстві, локальних ідентичностей

В антропології метод кейс-стаді широко застосовувався для вивчення локальних культур і традицій. Маргарет Мід та Клод Леві-Стросс [50] показували, що саме у повсякденних діях – харчуванні, обрядах, звичках – відтворюється структура культури. Цей підхід згодом був розвинений у

дослідженнях урбаністичної антропології, де увага приділялася життю міських спільнот, їхнім стратегіям виживання та пристосування.

У сучасних західних дослідженнях кейс-стаді активно застосовується для аналізу впливу глобалізації та цифрових технологій на повсякденність. Наприклад, вивчаються кейси використання соціальних мереж у молодіжному середовищі, дистанційної роботи, міграційних спільнот у різних країнах. У цих випадках дослідники прагнуть показати, як нові умови трансформують усталені моделі поведінки, створюють нові форми ідентичності та комунікації [57].

В українській соціології та суміжних дисциплінах метод кейс-стаді також набув поширення, особливо у період трансформаційних змін суспільства. У 1990–2000-х роках він застосовувався для аналізу локальних спільнот, соціальної адаптації населення до економічних реформ, особливостей культурних практик у міському і сільському середовищі [30].

Прикладом може слугувати дослідження процесів децентралізації у сільських громадах. За допомогою кейс-аналізу дослідники простежували, як нові механізми управління впливають на повсякденні практики мешканців, рівень їхньої довіри до влади, участь у прийнятті рішень. Такі кейси дозволяли побачити, що формальні зміни інституцій не завжди автоматично ведуть до зміни щоденної поведінки: потрібні час, нові практики взаємодії, інколи навіть конфлікти і компроміси.

Кейс-стаді широко використовується у вивченні трудової міграції. Аналіз окремих сіл чи містечок, з яких більшість працездатного населення виїжджає за кордон, дає змогу зрозуміти, як це впливає на сімейні стосунки, локальну економіку, культурні традиції. Через конкретні приклади можна побачити, як трансформація повсякденного життя у локальному масштабі відображає глобальні соціальні процеси.

У сфері педагогіки та психології вітчизняні дослідники також звертаються до кейс-стаді для аналізу повсякденних освітніх практик, виховних ситуацій, соціалізації дітей і молоді у школі та сім'ї. Дослідження конкретних випадків дозволяють побачити ті проблеми, які залишаються «невидимими» у кількісних опитуваннях [56].

Однією з головних переваг кейс-стаді є його здатність відтворювати повноту соціальної реальності. Він дозволяє побачити, як великі соціальні процеси проявляються у дрібних деталях життя, як глобальні виклики відбиваються у локальному досвіді. Це особливо важливо у вивченні повсякденності, яка складається з безлічі дрібних, але значущих дій.

Ще однією сильною стороною є можливість показати суб'єктивний вимір соціальної реальності. Кейс-стаді враховує погляди, емоції, інтерпретації учасників, тим самим дозволяючи зрозуміти внутрішню логіку їхніх дій. Завдяки цьому дослідник отримує не лише об'єктивну картину подій, а й розуміння того, як люди самі переживають і пояснюють свою повсякденність.

Метод також цінний тим, що він є гнучким і може поєднувати різні джерела даних – документи, інтерв'ю, спостереження, статистику. Це робить кейс-аналіз міждисциплінарним інструментом, здатним враховувати різні виміри життя.

Разом з тим, кейс-стаді має і свої слабкі сторони. Найчастіше дослідникам закидають обмеженість репрезентативності: один випадок не може відображати всю соціальну реальність. Проте слід пам'ятати, що мета кейс-стаді не у статистичному узагальненні, а у глибинному розумінні конкретного.

Ще однією проблемою є суб'єктивність дослідника. Інтерпретуючи дані, він завжди привносить власне бачення, що може призвести до упереджень. Тому важливо застосовувати принципи методологічної рефлексії, тобто усвідомлювати власну позицію і робити її прозорою.

Також слабкою стороною вважають значну затратність часу і ресурсів. Детальне вивчення одного випадку потребує тривалих спостережень, численних інтерв'ю, аналізу великої кількості матеріалів. Це робить метод менш придатним для швидких і масштабних досліджень.

Попри обмеження, перспективи використання методу кейс-стаді у вивченні повсякденності залишаються дуже широкими. Сучасне суспільство характеризується фрагментацією досвіду, множинністю ідентичностей, швидкими змінами у способі життя. Саме кейс-стаді здатний зафіксувати і проаналізувати ці нові форми повсякденності у їхній конкретності.

Перспективним напрямом є дослідження цифрової повсякденності: використання соціальних мереж, мобільних додатків, онлайн-освіти, дистанційної роботи. Інший важливий напрям – аналіз кризових ситуацій: війни, пандемії, природні катастрофи показують, як змінюються звичні практики і як суспільство адаптується до нових умов.

Для України особливе значення мають кейси, що стосуються трансформації сільських громад, міграційних процесів, волонтерського руху, освітніх інновацій. Їхнє дослідження дає змогу побачити, як у складних умовах змінюється повсякденне життя, які нові форми соціальної солідарності та взаємодії виникають.

Прикладом успішної реалізації методу може слугувати звіт UNPD Ukraine (2023) щодо стійкості громад у регіонах, постраждалих від конфлікту. Даний кейс показує як формальні зміни управління в окремих громадах впливають на повсякденні практики жителів та їхню самоорганізацію в умовах кризи [58].

Сучасна вітчизняна соціологія активно застосовує кейс-стаді для фіксації перебігу життя в екстремальних ситуаціях. Зокрема, О. С. Зубченко у своїх працях показує образи повсякденності в окупації на прикладі Півдня України та Запорізької області. Ці кейси дозволяють прослідкувати як місцеве населення виживало та пристосовувалось в умовах кризових ситуацій [12;13].

Важливим є використання методу для вивчення прифронтових регіонів де повсякденне життя змушене трансформуватись у процес виживання. Дослідження В. Сидоренка, побудоване на кейсах окремих громад, демонструє механізми соціальної адаптації мешканців до постійної загрози [25].

Досвід застосування методу кейс-стаді у вивченні соціальної повсякденності переконливо свідчить про його ефективність як інструменту якісного дослідження. Зарубіжні приклади демонструють його здатність розкривати складні процеси адаптації, культурної трансформації, комунікації у глобалізованому світі. Вітчизняний досвід показує, що цей метод є надзвичайно корисним для аналізу соціальних змін у кризових і перехідних суспільствах.

Попри певні обмеження – зокрема проблеми репрезентативності та суб'єктивності інтерпретацій – кейс-стаді має унікальні можливості для

реконструкції повсякденності у всій її складності. Перспективи його використання пов'язані з дослідженням нових сфер життя – від цифрової реальності до локальних спільнот у кризових умовах.

Отже, метод кейс-стаді залишається одним із найперспективніших у сучасних соціогуманітарних науках, адже він дозволяє поєднати індивідуальний і колективний досвід, локальне і глобальне, опис і пояснення. Саме тому його застосування у вивченні соціальної повсякденності є не лише виправданим, але й необхідним для глибокого розуміння сучасних суспільних процесів.

Висновки до розділу 2

У другому розділі роботи здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз методу кейс-стаді як однієї з ключових дослідницьких стратегій у соціогуманітарних науках. Проведене узагальнення наукових підходів дало змогу розкрити специфіку цього методу, його методологічні засади, основні різновиди та практичний потенціал для вивчення соціальної повсякденності як багатовимірного й контекстуально зумовленого явища.

Важливим результатом аналізу стало окреслення різноманіття типів кейсів та їхнього функціонального призначення. Доведено, що метод може використовуватися як у навчальному процесі для розвитку аналітичного мислення та практичних навичок, так і в наукових дослідженнях для збору та інтерпретації емпіричного матеріалу. Описові кейси сприяють створенню цілісної картини соціальної реальності, тоді як аналітичні дозволяють виявляти механізми, закономірності та причинно-наслідкові зв'язки соціальних явищ. Розгляд прикладів із життя локальних спільнот засвідчив, що навіть обмежені за масштабом кейси можуть слугувати ефективним інструментом аналізу ширших соціальних процесів, зокрема трансформацій, пов'язаних із децентралізацією, міграцією, кризовими ситуаціями та формами самоорганізації населення.

Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду застосування кейс-стаді підтвердив його високий пояснювальний потенціал. У зарубіжних дослідженнях цей метод широко використовується для аналізу соціальних змін, урбаністичних процесів, глобалізованої та цифрової повсякденності. Українські наукові студії демонструють актуальність кейс-стаді у вивченні трансформаційних процесів у громадах, впливу соціально-економічних і політичних змін на щоденне життя людей, а також стратегій адаптації населення в умовах нестабільності та криз.

РОЗДІЛ 3

ПОВСЯКДЕННІ СОЦІАЛЬНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ

3.1. Особливості повсякденного життя в умовах окупації

На відміну від багатьох інших українських територій, Херсонська область пережила унікальний гібридний досвід, що включає окупацію, активні бойові дії та подальшу деокупацію значних районів.

Соціологічні підходи до аналізу повсякденності, зокрема феноменологія Альфреда Шюца [55] та теорія соціального конструювання реальності Пітера Бергера [36] і Томаса Лукмана [40], обґрунтовують необхідність вивчення соціального світу як буденного «життєвого світу» індивіда. Життєвий світ є рутинним, усталеним простором смислів, у межах якого індивіди здійснюють свої соціальні практики. Його існування забезпечується «природною настановою» – вірою в об'єктивність, стабільність та прогнозованість соціальної реальності, що дозволяє рутинно діяти без постійного сумніву.

Вторгнення та окупація є моментом радикального когнітивного шоку, оскільки вони руйнують нормативні засади звичного світу. Раптова, несподівана агресія всупереч усталеним міжнародним нормам, які гарантували відсутність війни у 21-му столітті, призводить до стану заперечення та невіри. Індивід не може інтерналізувати нову реальність (війну), оскільки вона повністю суперечить його попередньому досвіду та соціально сконструйованим очікуванням. Цей стан є реакцією на крах «природної настанови», коли виникає кричуща невідповідність між тим, що має бути (мир), і тим, що є (війна) [4].

Цей когнітивний дисонанс яскраво ілюструє свідчення мешканки села Нова Кам'янка Лариси: *«Коли все почалося, ми просто сиділи і дивилися новини, і не могли повірити. Як це можливо? У нас 2022 рік, не 1941-й. Ми думали, це якесь непорозуміння, якась військова гра. Доки не побачили їхні танки на сусідній вулиці, не могли усвідомити, що це правда, що вони просто прийшли вбивати»*.

Одкровення жінки демонструє, як несподіванно руйнується звичний «життєвий світ» і як не просто прийняти нову, жорстоку реальність, що не поєднується з системою координат мирного життя.

Колапс державних інституцій, інформаційна ізоляція та репресивна діяльність окупаційних структур позбавляють індивіда відчуття об'єктивної безпеки. У цій ситуації повсякденні дії стають способом реконструкції суб'єктивної реальності та збереження когнітивної стійкості. Для мешканців окупованої Херсонщини базові рутини, такі як пошук доступу до ресурсів, комунікація та пересування, перетворилися на елементи «соціального конструювання реальності», спрямовані на підтримку мінімального відчуття внутрішнього «порядку» на тлі зовнішнього хаосу. Це явище демонструє, що рутинізація хаосу є критичним механізмом не лише фізичного, але й когнітивного виживання. Повторювані дії, навіть у небезпечних умовах, створюють ілюзію контролю та передбачуваності, що дозволяє індивідам зберігати психологічну цілісність [26].

В умовах тотального інституційного колапсу та ворожого контролю повсякденність перетворюється на простір застосування «тактик» у розумінні Мішеля де Серто [40]. На відміну від стратегій, які є прерогативою влади та передбачають наявність власного простору для планування і контролю, тактики – це дії індивідів, спрямовані на використання простору та ресурсів «ворога» для власних цілей виживання, часто шляхом обходу та маскуваня. Тактики не мають власної бази, вони діють у момент, використовуючи прогалини у системі контролю, і є проявом повсякденного опору.

Саме на Херсонщині, через тривале перебування значної частини території під окупацією, мікрорівневі тактики повсякденного виживання поступово призвели до виникнення та інтенсифікації локальних мереж довіри, які стали ключовим механізмом соціальної адаптації населення. В умовах руйнування або повної відсутності державних інституцій ці мережі виконували компенсаторну функцію, заміщуючи офіційні структури управління, соціального захисту та комунікації. Повсякденна реальність окупації формувалася в атмосфері

постійної небезпеки, невизначеності та контролю, що змушувало мешканців регіону шукати альтернативні способи орієнтації у соціальному просторі.

Критична нестача правдивої та перевіреної інформації, поєднана зі страхом перед репресіями, переслідуваннями та доносами, істотно звузила можливості відкритої комунікації. У таких умовах індивіди були змушені покладатися майже виключно на особисті, тривало сформовані зв'язки — родинні, сусідські, дружні або професійні. Довіра ставала не абстрактною соціальною категорією, а практичним ресурсом виживання, від наявності якого залежала фізична безпека, доступ до їжі, медикаментів і можливість уникнути небезпеки. Вибір кола спілкування набував стратегічного характеру, а будь-яка нова взаємодія оцінювалася з позиції потенційного ризику.

В умовах, коли державні канали комунікації були або повністю зруйновані, або ж перебували під контролем окупаційної адміністрації, неформальні (народні) мережі взаємодії стали єдиним джерелом достовірної інформації. Через них передавалися відомості про ситуацію з безпекою, переміщення військових, можливі облави, доступність гуманітарної допомоги, наявність продовольства та медикаментів, а також маршрути й часові вікна для евакуації. Інформація в межах таких мереж проходила своєрідну неформальну верифікацію: довіряли лише тим повідомленням, які надходили від перевірених осіб або підтверджувалися кількома незалежними джерелами.

Поступово ці мережі набували ознак альтернативних соціальних інститутів, що функціонували на основі горизонтальних зв'язків, взаємної підтримки та моральних зобов'язань. Вони регулювали не лише інформаційні потоки, а й практики взаємодопомоги: розподіл ресурсів, догляд за вразливими групами населення, приховану підтримку волонтерських ініціатив. У цьому сенсі локальні мережі довіри виступали формою соціальної солідарності, що дозволяла зберігати відчуття спільності та людської гідності в умовах тотального контролю й насильства.

Водночас функціонування таких мереж супроводжувалося внутрішньою напругою та високим рівнем емоційного навантаження. Постійна необхідність перевіряти інформацію, обмежувати коло спілкування та контролювати власні

слова формувала специфічний тип повсякденності, у якому недовіра до зовнішнього світу поєднувалася з посиленою довірою до «своїх». Така селективна довіра ставала адаптивною стратегією, що дозволяла мінімізувати ризики та водночас підтримувати базові соціальні зв'язки.

Важливість цих мереж підтверджує свідчення місцевої жительки села Старосілля: *«Це було критично, адже офіційна інформація була або брехнею, або пропагандою. Ми мусили покладатися лише на те, що скаже сусід, колега, або перевірений волонтерський канал. Тому у регіоні виникли локальні мережі довіри, що компенсували відсутність державних інституцій і допомагали людям орієнтуватися в новій реальності. Ми практично жили на «сарафанному радіо». Якщо треба було дізнатися, чи безпечна вулиця, ми не дивилися новини, а дзвонили знайомим, які жили поруч. Треба було покладатися на знайомих, бо нікому іншому ти не міг довіряти, особливо окупаційним структурам, які могли використати будь-яку інформацію проти тебе».* Це свідчення демонструє, як у відсутності офіційних інститутів виникають горизонтальні мережі взаємодопомоги, що стають основою виживання.

Початковий етап окупації Херсонщини характеризувався не лише стрімким колапсом державних та адміністративних інституцій, а й систематичним застосуванням терору з боку окупаційних сил як основного інструменту контролю над населенням. Насильство, залякування, довільні затримання та поширення страху стали повсякденною реальністю, що радикально трансформувала соціальний порядок і зруйнувала звичні механізми орієнтації у світі. З соціологічної точки зору первинна зустріч цивільного населення з військовою окупацією є критичним моментом розриву колективної рутини та «життєвого світу» індивіда, у якому повсякденні практики більше не гарантують безпеки, а звичні соціальні ролі втрачають свою стабільність.

У цій ситуації перед індивідом постає екзистенційний вибір між кількома базовими стратегіями дії: підкоренням, прихованим або відкритим опором чи евакуацією. Кожна з цих стратегій несе в собі високий рівень ризику та невизначеності, оскільки жодна з них не гарантує фізичної безпеки або збереження соціального статусу. Підкорення означає тимчасове зниження

видимості та спробу «розчинитися» у масі, але водночас супроводжується внутрішнім напруженням і моральною травмою. Опір — навіть у символічних чи мовчазних формах — пов'язаний із загрозою репресій, арештів або насильства. Евакуація, своєю чергою, передбачає втрату дому, соціальних зв'язків і невідомість подальшого життя. Таким чином, вибір стратегії дії відбувається в умовах тотальної нестабільності, коли майбутнє не піддається раціональному прогнозуванню [43].

Особливої трансформації зазнає простір повсякденної взаємодії. У ситуації поширення чуток про позасудові розстріли цивільних, облави та фільтраційні заходи навіть звичні маршрути — дорога до магазину, вулиця, черга — перестають бути нейтральними соціальними просторами. Вони перетворюються на сцени постійного спостереження, де кожен жест, погляд або слово можуть бути інтерпретовані як загроза. Повсякденність набуває характеру перманентного публічного виступу, у якому індивід змушений безперервно коригувати власну поведінку.

У науці, конкретно у соціології, війни та травматичне дослідження освіти розглядається як основний елемент інституційної повсякденності, який забезпечує відчуття безперервності часу, нормальності та майбутнього. Альфред Шюц [56] вважав, що повсякденний світ тримається на повторюваних практиках і спільних очікуваннях; школа в цьому сенсі є однією з базових «ключових» інституцій. Атака на освіту є не випадковим результатом війни, а засобом демонтажу соціального порядку та колективної ідентичності. Саме крізь цей вимір варто читати свідчення освітян, для яких зупинка навчання означає не просто перерву в роботі, а руйнування звичного світу. *«Навчання обірвалося в той момент, коли в село зайшли російські війська. Частина людей залишалася — у надії, що це ненадовго. Інші виїжджали майже одразу. Ми протрималися два місяці після окупації, а потім теж поїхали. Учні розлетілися: хтось по Україні, хтось — за кордон. Заняття довелося відновлювати в телефонному режимі. Школа була частково пошкоджена: був приліт у дах, коли там жила русня. А сама будівля виглядала так, ніби шкільного життя в ній не було років сто. Після орків — суцільний жах: бруд, сміття, по*

класах обгортки, пляшки, людський кал. Вони навіть намагалися заїхати БТРами у парадні двері» (Галина, 63 роки).

П'єр Бурд'є називав це «символічним насильством»: школа як простір знання та виховання перетворюється на зневажливий, покорений об'єкт [37]. Опис бруду, сміття та людських відходів є не просто емоційною деталлю, а показник цілеспрямованого знищення сенсів, які втілювала освітня інституція. Нав'язаний перехід до навчання в телефонному режимі ілюструє теорію адаптивної резильєнтності: інституція де-юре зруйнована, але соціальна функція освіти продовжує виживати в мінімальній, тіньовій формі. Спроба заїхати БТРом у навчальний заклад символізує не лише фізичну агресію, а й намагання стерти саму ідею школи як горизонту можливостей, що підтверджує аргумент про війну як атаку на час — минулий, теперішній і особливо майбутній. Сучасна окупація територій Херсонщини показує радикальний розрив із сучасною правовою культурою та вороття до соціальних механізмів, властивих для раннього середньовіччя. У соціологічному вимірі цей процес можна описати як деінституціоналізацію: коли закон і держава зникають, їх місце займає первісне «право меча». Як і в епоху раннього феодалізму, окупант сприймає захоплені терени не як поле зобов'язання, а як ціль безпосередньої експлуатації (реалізації права на «годування») [5, 59].

«Руслан купив будинок у районі, над річкою. Повна чаша — усе було. Русня винесла все до останнього: завантажили свої машини зі знаками Z, забрали навіть вудочки. А буряти зривали коробки для інтернету «Укртелеком». Ми їм пояснювали, що воно так не працює і вдома не запуститься. Один відповів: «Ничего, я сделаю»» (Ольга, 66 років). У ранньому феодалізмі майно було невід'ємне від зброї. Те, що не захищене силою, стає законною уловом. Це пояснює практики загарбання чужого майна, де окупант постає як самопроголошений сеньйор [59].

«Одразу після заходу вони забирали телефони, біноклі, зброю. До Валі Василівни вдерлися, вибивши двері, і винесли алкоголь. Забирали машини» (Ірина, 39 років).

Такі практики знищували засадничі відчуття безпеки та власності, викликаючи напругу постійною складовою повсякденності. Окупація створює «надзвичайний стан», де закон не просто порушується, а фактично призупиняється. У такому просторі майно перестає бути «власністю» у юридичному сенсі та перетворюється на чисту матерію, якою володіє той, хто має силу. Це надзвичайно точне застосування концепції Джорджо Агамбена. Коли ми говоримо про «голе життя» (лат. *homo sacer*), ми маємо на увазі стан людини, яка виключена з правового поля [54].

«Був випадок, який не вкладається в голову. У районі жив місцевий бізнесмен: магазини, великий гарний будинок у центрі. Під час окупації він із родиною виїхав. І була місцева шалава, яка зійшлася з орком-бурятом. Вони влаштували щось типу «весілля» — попойку. І от на цьому «весіллі» щасливий напіводружений бурят подарував своїй напівнареченій Наташці той самий будинок. Казали люди, що ЗСУ потім зробили з бурята рагу. А Наташка ще довго не могла зрозуміти, де руки, а де голова» (Єлизавета, 29 років). Описаний випадок — це стандартний приклад того, як правовий порядок замінюється структурою примусу. Будинок стає «трофеєм», бо в цій «сірій зоні» окупант сам стає джерелом права, а точніше — безправ'я.

Застосування концепції Ервінга Гоффмана про «тотальні інститути» дає змогу глибше зрозуміти, як окупація змінює саму природу людської екзистенції, перетворюючи традиційне поселення на середовище всеосяжного контролю. У такому просторі зникає радикальний бар'єр між приватним і публічним, що Гоффман описував як руйнування захисних оболонок особистості [45, 44].

Зайшли орки до Наташки Бабенчихи. Вона на двох ціпках, ледве ходить. Кажуть: «Хлеба б нам испечь». Вона їм: «Та хлопці, подивіться, в якому я стані...». А він наставив автомат: «Ничего, все будет хорошо». Увечері безсмертні бабки, як завжди, збиралися на лавці — дивилися, як окупаційні війська готуються зимувати. Вийшов один і каже: «Чего грустим? Не переживайте, мы вас никому не отдадим». Наше село Старосілля вони називали «город» і щиро дивувалися, що тут є асфальт, газ, у кожному будинку ванна і туалет. Їм тут дуже подобалось, курвам» (Катерина, 40 років).

Це так звані «ритуали приниження», через які людина позбувається контролю над власним оточенням і розпорядком дня. Присутність зброї в руках загарбника під час перебування у приватній оселі стає вирішальним інструментом відбирання: власниця дому миттєво втрачає свою самостійність, перетворюючись на жертву свавілля. У цьому перекошеному соціальному просторі звичайна дія, як-от випікання хліба, перестає бути проявом турботи чи господарювання, перетворюючись на символ повної підпорядкованості волі окупанта. Таким чином, окупаційна повсякденність через вторгнення у самостійність індивіда методично руйнує базові структури людської гідності.

Ось, наприклад, звичайна черга за хлібом перетворюється на театр абсурду та насилля, де агресор реалізовує свою владу через публічне приниження. Описаний нижче випадок демонструє те, що соціолог Мішель Фуко називав «мікрофізикою влади»: контроль реалізується не лише через великі політичні рішення, а й через прямий фізичний вплив на тіла людей. Диктаторське читання лекцій про «велич» на фоні погроз сексуальним насильством є намаганням окупанта повністю підпорядкувати повсякденне життя, позбавивши людей навіть права на мирне отримання їжі [45].

«Якось кілька орків узяли чужий мопед — покаталися. А в селі ще працювала пекарня. Люди зібралися по хліб. Приїхали ці мавпи, під дулом автоматів вистроїли людей під стіною й почали читати лекцію про те, яка росія «велика країна». Потім сказали, що їм потрібні дівчата. Светка просто сповзла на землю. Її чоловік Сашко затягнув її в пекарню й побіг до Сіми. Сіма подзвонив Мамікону, а той мав зв'язок із головним орків і нажалівся. Приїхав командир, насварив своїх клоунів і забрав їх» (Тетяна, 40 років). Проте саме тут спостерігається явище «неформальних інститутів». Оскільки державні структури захисту відсутні, спільнота вибудовує горизонтальні зв'язки (ланцюжок Сашко — Сіма — Мамікон). Використання особистих контактів із «головним» окупантів для вирішення екстремальної ситуації стає формою оперативного пристосування. Це ілюструє, як соціальний потенціал громади (довіра та знайомства) стає єдиним засобом, здатним хоча б тимчасово приборкати хаотичне свавілля солдатів.

А концепція «тотального інституту» Ервінга Гоффмана, де межа між зовнішнім світом і особистим житлом стирається, наочно демонструється під час обшуків окупантами осель жителів громади. Дім перестає бути «фортецею», перетворюючись на прозору зону, де ворог може проводити ревізію особистих речей та ідентичності [45].

«До Тані, що співає в церкві, залізли в хату. Її син навчався у льотному, і в домі висіла форма. Родина сховалася на горищі. Орки лазили по хаті, а потім почали гукати: мовляв, вилазьте, ми тільки спитати, нічого не зробимо. Таня не вилізла. Русня вийшла на двір, постріляла в землю, у повітря — і поїхала» (Слава, 62 роки). Те, що сім'я змушена ховатися на горищі, говорить про кардинальну зміну життєвого простору — людина стає вигнанцем у своєму помешканні, де кожен звук чи рух може стати фатальним. У таких ситуаціях формувалася лінія виживання: приховування, мовчання, уникання прямого контакту, звернення до народних каналів впливу.

Коли звичні інститути (поліція, правосуддя) зникають, люди опиняються в стані, який соціологи називають соціальною аномією. Це стан безнормності, де людське життя втрачає свою інституційну цінність, а зникнення стає звичною справою. Свідчення Павла про людей, що «просто зникли», ілюструє повну втрату контролю над простором.

«На початку окупації багато людей зникли під час переміщення між селами. Просто зникли. Кількох потім знайшли вбитими — з кулями. Більшість так і числяться безвісти зниклими» (Павло, 55 років). У такій дійсності формується парадоксальна мораль, яку ми бачимо далі в розповіді Раїси. З одного боку — прояви індивідуального каяття (записки), з іншого — розправи без суду. Це вказує на повернення до архаїчних форм справедливості («око за око») [29], де межа між добром і злом стає розмитою та непередбачуваною.

«Був ще один дивний випадок. У Старосіллі, на горі, певний час жила русня. Потім вони зникли — чи поїхали, чи щось інше, ніхто точно не знає. Після них залишилися коробки з продуктами, а всередині — записки: «Простите нас. А інших, тих, хто не просив вибачення, знайшли з перерізними горлами в полі. Минуло багато часу, а досі ніхто не знає, хто це зробив» (Раїса, 82 роки).

В умовах окупації чи катастрофи зникає зовнішній регулятор (закон), і людина залишається сам на сам із власними інстинктами та мораллю. Еміль Дюркгейм [41] пояснював, що в стані аномії старі норми (наприклад, «красти — це гріх») втрачають силу, бо вони не дають відповіді на питання «як вижити сьогодні?». Хатнє начиння сусідів, які виїхали, починають сприйматися не як власність іншої людини, а як «нічийний ресурс», необхідний для виживання.

«Було багато мародерства і від своїх. Коли люди виїжджали, завжди знаходився хтось місцевий, хто вважав, що має право лазити по чужих домівках. Після повернення люди знаходили свої речі в інших, звинувачували одне одного. У місцевому чаті довго тривали сварки: хто крав, хто допомагав оркам, хто підтримував окупаційну владу. Люди фактично змагалися, хто пережив більше жаху. Тих, хто не був в окупації, сприймали так, ніби вони не мають права дихати. Стала популярною фраза: «Ми були в окупації і вижили. Так що не розкажуй мені тут. Люди не хочуть боротися з незаконністю й безладом, пояснюючи це тим, що вони бачили гірше. Тому тепер готові терпіти все» (Сергій, 42 роки).

У рамках соціології простору та повсякденної взаємодії це можна інтерпретувати через концепцію контролю над враженнями, запропоновану Ервінгом Гоффманом [45, 44]. Публічна поведінка цивільного населення в умовах окупації підпорядковується логіці мінімізації загроз, коли індивід свідомо демонструє тактики підкорення: зниження емоційної виразності, уникання зорового контакту, обмеження вербальної комунікації, нейтралізацію будь-яких символічних маркерів ідентичності. Така поведінка стає формою адаптації до очікувань домінуючого актора — окупаційної влади — і спрямована на збереження фізичного виживання.

Водночас у цьому контексті навіть нейтральність перестає бути безпечною. Відсутність демонстративної лояльності або надмірна стриманість можуть трактуватися як прихований опір, що створює додаткові ризики для індивіда. Таким чином, простір повсякденності перетворюється на поле асиметричної взаємодії, де одна сторона володіє повним контролем над

правилами гри, а інша змушена постійно балансувати між видимістю підкорення та збереженням внутрішньої автономії [22].

У результаті формується специфічний тип окупаційної повсякденності, в якому соціальна дія втрачає спонтанність і стає надмірно рефлексивною. Люди змушені постійно аналізувати контекст, прогнозувати реакції інших та адаптувати власну поведінку до мінливих і непрозорих правил. Цей стан перманентної напруги не лише змінює практики публічної взаємодії, але й глибоко впливає на психологічний вимір повсякденності, посилюючи тривожність, недовіру та відчуття екзистенційної вразливості.

Респондентка Інна описує цю тактику підкорення: *«Ми їхали в магазин, побачили їхній БТР. Чутки про розстріли цивільних вже були. Ми просто з'їхали на траву і зупинилися. Стоїш і дивишся в землю, боїшся навіть підняти голову. Головне — не провокувати, показати, що ти не проти них, що ти просто виживаєш. Це була така мікротактика — краще підкоритися, ніж померти»*. Це свідчення показує, як у ситуації тотального терору навіть найпростіші повсякденні дії (поїздка в магазин) перетворюються на способи виживання, що вимагає виваженої лінії поведінки.

Крім того, загрози, спрямовані безпосередньо на особисту недоторканність, честь і тілесну безпеку, зумовили миттєву й радикальну трансформацію поведінкових патернів населення. Якщо на початкових етапах окупації значна частина мешканців намагалася адаптуватися до нових умов через тактики зниження видимості, підкорення або обмеження публічної присутності, то випадки переслідування, викрадення та сексуального насильства, особливо щодо дівчат і жінок, суттєво змінювали логіку прийняття рішень. Загроза тілесній цілісності та гідності сприймалася як критична межа, за якою будь-які інші стратегії адаптації втрачали сенс.

У таких умовах виникала найрадикальніша форма просторової адаптації — негайна вимушена міграція. Рішення про евакуацію часто ухвалювалося не на основі раціонального планування чи економічних розрахунків, а як екстрена реакція на безпосередню небезпеку. Особливо це стосувалося родин із доньками, для яких ризик сексуалізованого насильства ставав визначальним фактором у

виборі стратегії дії. Навіть за відсутності чітких маршрутів евакуації, фінансових ресурсів чи гарантій безпеки на новому місці, індивіди обирали відхід як єдиний можливий спосіб захисту [29].

З соціологічної точки зору така поведінка є показовим прикладом того, як мікрорівнева небезпека — загроза конкретному тілу, честі та приватній сфері — стає тригером макрорівневих соціальних процесів, зокрема масового вимушеного переселення. Просторове рішення, яке на індивідуальному рівні виглядає як акт особистого порятунку, у сукупності формує масштабні демографічні зрушення, руйнує локальні спільноти та трансформує соціальну структуру регіону. Таким чином, приватний страх і тілесна вразливість безпосередньо конвертуються у структурні зміни [28].

Важливо підкреслити, що рішення про евакуацію часто означало повне руйнування попереднього соціального та економічного життя. Залишення житла, землі, майна, роботи, соціальних зв'язків і звичного культурного середовища сприймалося як менше зло порівняно з ризиком насильства. У цьому контексті дім перестає бути простором безпеки і трансформується на потенційно небезпечну локацію, що докорінно змінює символічне значення простору. Те, що раніше уособлювало стабільність і захищеність, стає джерелом тривоги та страху.

Особливу роль у цьому процесі відіграла інформація, що циркулювала в локальних мережах довіри. Навіть поодинокі випадки насильства, поширені через особисті контакти, набували характеру колективного досвіду і формували відчуття постійної загрози. У ситуації, коли офіційні джерела інформації були відсутні або не викликали довіри, саме чутки, свідчення знайомих і непрямі повідомлення ставали основою для прийняття рішень. Таким чином, міграція була не лише реакцією на реальні події, але й результатом колективного осмислення ризику.

З психологічного погляду така форма адаптації супроводжувалася глибоким внутрішнім конфліктом. З одного боку, евакуація розглядалася як моральний обов'язок захистити дітей і близьких; з іншого — як вимушена капітуляція перед насильством, що підсилювало відчуття втрати контролю над

власним життям. Проте в умовах окупації саме захист тілесної недоторканності та гідності ставав базовою цінністю, яка переважала економічні, соціальні та символічні втрати [28].

Респондент Микола пояснює своє рішення евакуюватися: *«Ми прийняли рішення виїжджати вже на другий тиждень. Ми почули від сусідів про випадки, коли військові чіплялися до молодих дівчат. А у мене дві доньки»*. Це коротке свідчення демонструє, як раціональний розрахунок ризиків призводить до рішення про евакуацію, коли загроза безпеці близьких переважає всі інші міркування.

Отже, аналіз трансформації повсякденності в умовах окупації Херсонщини засвідчив, що початковий етап воєнного контролю супроводжувався радикальним розривом соціальної рутини та формуванням нових адаптаційних стратегій виживання. Систематичний терор і невизначеність зруйнували звичні механізми соціальної взаємодії, перетворивши повсякденні практики на інструменти мінімізації ризиків. У відповідь на загрози насильства та інституційний колапс населення виробило тактики підкорення, селективної комунікації, просторового самоконтролю та негайної міграції, які мали виразний мікрорівневий характер, але спричиняли масштабні соціальні наслідки. Формування локальних мереж довіри та трансформація простору повсякденності свідчать про те, що в умовах окупації саме повсякденні соціальні практики стають ключовим механізмом адаптації, виживання та збереження соціальної цілісності громад.

3.2. Повсякденні практики виживання та соціальної самоорганізації

Військовий конфлікт, особливо в умовах окупації, виводить концепцію «суспільства ризику» Ульріха Бека на екстремальний рівень. Якщо в класичному індустріальному суспільстві головним стимулом було накопичення багатств, то в суспільстві ризику якісною ознакою стає виробництво, накопичення та розподіл різнопланових загроз і небезпек. Війна являє собою системне

виробництво ризиків, які є продуктом колективної безвідповідальності агресора і не піддаються індивідуальному передбаченню та контролю. У таких умовах соціальна активність переорієнтовується з досягнення цілей на мінімізацію загроз [7].

Соціальний проєкт Херсонщини набув чітко негативного та захисного характеру: орієнтація на безпеку повністю витіснила орієнтацію на задоволення нових потреб. Соціальна активність мешканців була зорієнтована на запобігання «найгіршому» (загроза життю, голод, відсутність медикаментів), що є центральною тезою теорії ризику в її застосуванні до умов військового конфлікту. Цей нормативний зсув визначав усі подальші практики самоорганізації: не розвиток, а виживання; не прогрес, а збереження мінімально необхідних умов існування.

У відповідь на системний ризик та інституційний вакуум, що виник внаслідок відсутності або дискредитації державних структур, виникли спонтанні волонтерські практики. Ці горизонтальні мережі довіри та взаємодопомоги перетворилися на альтернативні, функціональні інститути, що взяли на себе критичні обов'язки забезпечення життєдіяльності громади. Волонтерські ініціативи заповнили прогалини, залишені державою, і стали єдиним джерелом гуманітарної допомоги, медичного забезпечення, евакуації та інформаційного обміну.

Соціологи визначають подібні явища як «громадську самоорганізацію в умовах кризи» [35]. Ця самоорганізація на Херсонщині, де гуманітарна ситуація була критичною, стала єдиним джерелом підтримки. Досвід соціальної роботи в Україні показує, що громадяни, які самоорганізувалися у спільноти та підтримували високий моральний дух своєю вірою та справедливістю, становлять окремий і надзвичайно ефективний суб'єкт допомоги у воєнний час. Громадська самоорганізація виявилася більш гнучкою, швидкою та адаптивною, ніж будь-які формальні структури.

Волонтерство в цьому контексті є не лише соціальною, а й політичною та економічною реакцією, що ілюструє високий рівень розвитку громадянського суспільства та його здатність до мобілізації, коли державна структура не в змозі

забезпечити вирішення соціальних проблем, особливо в умовах окупації. Горизонтальні мережі набули рис неформальних інститутів, оскільки виконували критичні, життєво необхідні функції (розподіл ресурсів, забезпечення безпеки, координація евакуації), що стало основою для подальшої солідарності після деокупації. Ці мережі довели свою спроможність замінити державні структури в екстремальних умовах [7].

Громадська самоорганізація проявлялася у створенні неформальних логістичних ланцюгів. Ці ланцюги були необхідні для транспортування продуктів, ліків, дитячих товарів та води, оскільки традиційні канали постачання були зруйновані або контрольовані окупантами. Неформальні логістичні практики діяли як тактичні рішення, проходячи через лінії зіткнення та обходячи блокпости, що вимагало значної сміливості, знання місцевості та взаємної довіри. Волонтери ризикували життям, перевозячи гуманітарну допомогу через небезпечні території, часто під обстрілами.

Трагічна доля волонтера Олега ілюструє ці ризики. Жителька села Довгове Наталя С. згадує: *«Олег нас рятував. Він привозив продукти з Криворого Рогу через другий шлях, який вів до міста через Кам'яне, Шестаково. Ризикуючи своїм життям Олесжка став для нас підтримкою і опорою. Поки орки не вбили його. Машину Олега розстріляли з птура з гори села Старосілля, звідки добре видно запасний шлях на Кривий Ріг. Волонтера шукали по частинам. Орки пояснили це тим, що боялися, що він возить зброю у своєму бусіку. А він просто рятував людей»*. Це свідчення демонструє не лише героїзм волонтерів, але й жорстокість окупаційного режиму, який перетворював будь-яку допомогу цивільному населенню на підозру у співпраці з українськими силами.

В умовах окупації соціальний капітал стає не просто «доповненням», а єдиним джерелом для виживання. Коли централізовані системи (світло, газ) знищуються, виникає горизонтальна самоорганізація. Це процес, де звичайні люди беруть на себе функції інженерів, логістів та рятувальників без жодних розпоряджень.

«Досить швидко після заходу орків почало зникати світло. Вони обстрілювали, підривали, постійно щось псували. Наші місцеві — сміливі

чоловіки — ремонтували, крутили ті дроти, як могли. Світло з'являлося на день-два й знову зникало. Потім орки перебили газ. І так перебили, що відновити його власними силами було неможливо. Ми залишилися без газу. Добре хоч було вже тепло. Їжу готували надворі, на кострах. Хто міг — купував газові балончики й плитки. Деяке привозили з Кривого Рогу. Думаю, що те, що орки на початку підірвали міст зі Старосілля на Довгове, виявилось навіть плюсом. Вони відрізали нас... від самих себе. З нашого боку залишався шлях на Кривий Ріг, і вони боялися, що туди зайдуть ЗСУ. А туди до нас їздили волонтери. І туди ми виїжджали в місто, коли в селі ставало вже зовсім нестерпно. Адже оркам нічого не заважало обстрілювати Довгове з гори Старосілля» (Віктор, 30 років).

Коли зникають газ та електрика, життєвий світ людини повертається до минувшини. Приготування їжі на вогнищах надворі — це не просто зміна методики процесу, це зміна складової дня та соціальної взаємодії. Приватна кухня зникає, а подвір'я стає публічним простором виживання.

Злам звичного побуту не обмежується лише кухнею: він сягає найінтимніших і найскладніших сторінок людського існування — ритуалів смерті, які опиняються поза межами закону та цивілізації. У мирні часи поховання регулюється бюрократією: довідки, дозволи, державні стандарти. Проте в окупації, яку ми бачимо у наступних свідченнях, виникає ситуація, де соціальна норма (право на гідне прощання) вступає в конфлікт із відсутністю інституційної можливості.:

«Ховати людей в умовах окупації було майже неможливо. Коли ситуація загострилася — обстріли, тотальний контроль — померла одна жінка. Батюшка був змушений поховати її просто в ряднині. Вже після окупації, через деякий час, батюшку викликали в прокуратуру й пред'являли, що він не мав права так ховати. Це було абсурдно чути: тоді не існувало ні поліції, ні державних структур, ні нормальних умов для поховання. Що він мав робити? Так і не знаємо, чим це закінчилося — чи залишили його в спокої» (Леся, 50 років).

Поховання в ряднині без офіційних дозволів та процедур — це не «порушення закону», а дія, направлена на збереження сакральності людського життя. Це доводить, що моральні обов'язки люди ставлять вище за адміністративні

правила. Батюшка тут виступає не просто як релігійний діяч, а як єдина дієва інституція. Він бере на себе відповідальність там, де держава безсила. Претензії з боку прокуратури після звільнення ілюструють розрив між «кабінетним правом» та «правом виживання». Держава намагається судити людей за стандартами мирного часу, ігноруючи факт, що в той момент діяли зовсім інші соціальні закони.

У контексті Херсонщини, де аграрний сектор традиційно є базовою складовою економіки та повсякденного життя [28], окремим і показовим кейсом трансформації повсякденних соціальних практик стало виробництво продовольства в умовах окупації. Саме ця сфера найбільш наочно демонструє, як рутинна економічна діяльність у кризових умовах набуває нових смислів і функцій. Аграрні практики перестали бути виключно засобом отримання доходу чи підтримання господарства і трансформувалися в ключовий інструмент фізичного та психологічного виживання, а також форму тихого, непублічного опору окупаційному режиму.

Вирощування продовольства в умовах постійної небезпеки, нестачі ресурсів і контролю з боку окупаційної адміністрації стало квінтесенцією тактики виживання, що засвідчувала високий рівень агентності сільського населення. Посів, догляд за врожаєм і збір продукції набували значення не лише практичних дій, а й символічних актів збереження нормального життя. Регулярна праця на землі ставала формою відтворення повсякденної рутини, яка дозволяла частково реконструювати відчуття стабільності та контролю у ситуації тотальної невизначеності й насильства. Через повторювані аграрні дії індивіди відновлювали зв'язок із власним життєвим світом, що був радикально порушений війною.

Руйнування інфраструктури та інституційний колапс суттєво ускладнювали ведення сільського господарства. Відсутність електропостачання, знищення або недоступність техніки, проблеми з паливом і водопостачанням унеможлилювали використання звичних технологічних рішень, зокрема електричних насосів для колодязів і систем поливу. У відповідь на ці обмеження мешканці сільських громад змушені були адаптуватися, вдаючись до архаїчних,

фізично виснажливих форм праці. Ручний підйом води, полив городів відрами, використання примітивних знарядь стали повсякденною нормою, попри значні витрати часу та зусиль [10].

Цей вимушений перехід до ручної праці можна інтерпретувати як прояв пріоритету життєздатності громади над економічною раціональністю. У ситуації окупації питання ефективності, прибутковості чи оптимізації відходили на другий план, поступаючись базовій потребі зберегти можливість автономного відтворення життя. Практика ручного землеробства відображає глибоку ціннісну переорієнтацію, за якої головним стає не мінімізація витрат, а забезпечення виживання родини та громади в цілому.

Зібраний у таких умовах врожай мав особливе соціальне значення. Він не лише забезпечував мінімальний рівень продовольчої безпеки, а й дозволяв уникнути залежності від окупаційної системи постачання, яка часто використовувалася як інструмент контролю та маніпуляції. Продовольство, вирощене власними силами, ставало ресурсом автономії, що зменшував вразливість населення перед тиском окупаційної влади. Крім того, аграрна продукція включалася у неформальні практики взаємодопомоги: частина врожаю передавалася сусідам, людям похилого віку, родинам із дітьми або використовувалася для підтримки локальних волонтерських ініціатив.

Респондентка Світлана описує цей досвід: *«Було відсутнє світло, і, відповідно, неможливо було користуватися колодязями, бо у всіх вони з насосами. А поливати було треба, бо посуха. І люди поливали руками. Збирали врожай під обстрілами. Це була наша власна продовольча безпека. Ми виростили врожай, не дивлячись на окупацію. Уявляєте, ми носили воду відрами, поливали все руками, город і сад. Це займало цілий день. Ми знали, що це божевілля, але якщо не поливати, то буде голод. Це був наш маленький, але важливий спротив, наша боротьба за життя і гідність»*. Це свідчення показує, як фізична праця стає не лише способом забезпечення їжею, але й формою психологічного опору, способом зберегти контроль над власним життям.

Однією з ключових особливостей повсякденного життя Херсонщини стала інтеграція місцевого бізнесу у соціальні практики виживання. В умовах війни

бізнес зіткнувся не лише з економічними ризиками (зміна ланцюгів поставки, нестача пального), а й із загрозою фізичного знищення або окупації. Це змусило економічних суб'єктів здійснити функціональний перехід: їхня діяльність була переорієнтована з отримання прибутку на забезпечення спільноти.

Сучасна окупація територій Херсонщини демонструє радикальний розрив із модерною правовою культурою та повернення до соціальних механізмів, характерних для раннього середньовіччя. У соціологічному вимірі цей процес можна описати як деінституціоналізацію: коли закон і держава зникають, їх місце займає первісне «право меча». Як і в епоху раннього феодалізму, окупант сприймає захоплену територію не як простір відповідальності, а як об'єкт безпосереднього визиску (реалізації права на «годування»). У ранньому феодалізмі власність була невіддільна від зброї. Те, що не захищене силою, стає легітимною здобиччю. Це пояснює практики розстрілу худоби або привласнення майна з магазинів місцевих жителів, де окупант виступає в ролі самопроголошеного сеньйора:

Як згадує Ольга М. з Великої Олександрівки: *«Всі магазини орки обчистили. Виносили від зошитів з ручками до дорогої техніки. Приміщення деяких зруйнували або пошкодили. Магазин Лінія у Великій Олександрівці багато років забезпечував жителів району якісними канцелярськими товарами і русня його фактично зруйнувала, попередньо присвоївши все майно»* [Див. додаток В]. Це свідчення демонструє масштаби мародерства та руйнування, яких зазнав місцевий бізнес.

Місцеві підприємства нерідко ставали центрами гуманітарного забезпечення. Такі випадки класифікують як корпоративний альтруїзм у кризових умовах. Це явище відображає трансформацію корпоративної соціальної відповідальності з філантропії на обов'язкову функцію життєзабезпечення. Економічні суб'єкти Херсонщини були вимушено інтегровані у соціальну боротьбу за виживання, де доступ до критично важливих ресурсів визначався високим рівнем соціального капіталу, а не комерційною вигодою. Власники бізнесів, які роздавали запаси продуктів і товарів населенню, розуміли, що інакше ці ресурси будуть просто вкрадені окупантами [13].

Разом із тим спостерігалася й протилежна тенденція: окремі власники бізнесів, навіть усвідомлюючи неминучу втрату продукції через окупаційний режим, обирали шлях закритості. Вони не передавали запаси громаді, чи то побоюючись мародерства, репресій або можливих наслідків співпраці з волонтерами, чи ними керувало почуття жадібності. У такий спосіб проявлялися суперечності локальної солідарності — коли частина економічних агентів включалася в підтримку населення, а інші, навпаки, відгороджувалися, намагаючись зберегти контроль над ресурсами навіть ціною їх фактичної втрати.

Жителька Старосілля Ніна П. згадує: *«Місцевий фермер Осарик (прізвисько) роздав людям борошно, а інший місцевий, аграрний підприємець Шевстусьов, до останнього тягнув, поки борошно з млину не розібрали орки. Потім люди на нього ображались, мовляв, міг би просто роздати людям, адже всі і так виїжджали»*. Це свідчення ілюструє моральні дилеми, з якими стикалися власники бізнесів в умовах окупації.

«Люди намагалися жити. Ходили до церкви, обробляли городи, закручували консервацію. Часто за нами спостерігали русняві дрони. Взагалі не зразу зрозуміли, що то таке. На початку окупації, перебуваючи надворі, почули характерний звук, злякалися. Потім побачили дрони, почали передавати одне одному інформацію, швидко звикли. Ми навіть співали українську пісню на лавці у дворі під дроном. Чи чути їм, оркам, – не знаю» (Анастасія, 28 років.)

Повсякденність Херсонщини характеризувалася появою нових просторових практик, де місто та села сприймалися як зони постійної, динамічної небезпеки. Ці практики включали ризиковані переміщення, пошук «вікон» для виїзду, уникання ворожих патрулів та організацію безпечних маршрутів. Дослідження феномену «просторової адаптації» дозволяє інтерпретувати поведінку мешканців як стратегії мінімізації загроз. Ці стратегії, описані у соціології простору, включали постійне переосмислення щоденних маршрутів, пошук та використання укриттів, а також взаємне інформування про небезпечні локації.

Необхідність уникати блокпостів та обстрілів була прямою реакцією на системний ризик, що перетворило повсякденну логістику на логістику ризику,

де час і простір (створення «відносно безпечних годин») використовувалися як ресурси для виживання. Мешканці вивчали графіки патрулювання, знаходили «вікна» між обстрілами, координували свої пересування з іншими людьми, щоб мінімізувати ризик.

Драматичне свідчення про евакуацію з села Довгове ілюструє ці просторові практики: *«Ми вирішили виїжджати одні з останніх. Вже було дуже небезпечно. Орки лупили куди хотіли, без причини. Все повторювали «Якщо доведеться відходити – ми все зруйнуємо тут». Виїхати з села Довгове можна було лише запасним шляхом до Кривого Рогу, так як міст, який вів через річку в основне село, був зруйнований самими ж росіянами на початку вторгнення. Вони боялися, що наші зайдуть з тієї сторони і просто зірвали той міст. Люди на тій стороні річки Інгулець в селі Довгове опинилися відрізаними від «цивілізації». От, надумавши покинути рідне село, ми звернулися до місцевого батюшки, який дуже допомагав нам, він був як замість старости, чи щось таке. Він не працював на окупаційну владу, просто мав яйця з ними про щось говорити, домовлялись, ставати на захист людей. Батюшка переговорив з головним серед орків, щоб ті не стріляли на ту дорогу, поки люди не виїдуть (саме там вбили волонтера Олега). І так ми виїхали. Їхали дорогою, розуміли, що нас добре видно оркам...через що вони там дивляться, не знаю. І серце падало під ноги, бо розумів, що ця хвилинка може бути останньою».* Це свідчення показує, як евакуація перетворювалася на складну операцію, що вимагала переговорів, координації, довіри до посередників і величезного ризику.

Крім того, просторова адаптація мала сильний психологічний компонент, оскільки майже половина опитаних мали родичів або близьких на окупованих територіях або територіях, що перебувають під активними обстрілами. Ця обставина посилювала відчуття колективної вразливості та постійної тривоги за долю близьких, з якими часто не було можливості зв'язатися.

Після звільнення частини області постала нова модель повсякденності — життя під постійними обстрілами з лівобережжя та одночасне відновлення інфраструктури. У цьому гібридному, постконфліктному середовищі,

соціологічні дослідження вказують на зростання практик солідарності, спрямованих на фізичне та психологічне відновлення найуразливіших груп.

Спільний досвід і функціональні інститути, створені в окупації, трансформувалися в практики, спрямовані на відбудову. У випадку Херсонщини ці практики проявлялися у спільному ремонті будинків після обстрілів, зборі ресурсів на генератори й ліки, формуванні «волонтерських чергувань» та створенні місцевих кухонь і пунктів обігріву. Ці дії забезпечили не лише матеріальну підтримку, а й сприяли психологічному відновленню громади, даючи людям відчуття, що вони не залишені наодинці з проблемами.

Свідчення про взаємодопомогу в окупації ілюструє цю солідарність: *«Ми просто ділилися. Життя ніби зупинилося. Васька, сусід, виїхав раніше, а він же овочі вирощує і в нього на городі був урожай помідорів. Збирали, їли і навіть (в окупації) закатували. Пузічка молоко приносила роздавала, Тонька теж. Роздавали птицю. Просто, щоб люди їли. Ділились хто чим. Хто залишався і не виїжджав довше – годував сусідських собак».* Це свідчення показує, як у критичних умовах економіка йде в розрізі процесу дарування, де люди діляться ресурсами без очікування винагороди, керуючись принципами взаємності та солідарності.

Повсякденні практики Херсонщини періоду війни не лише забезпечили виживання, а й каталізували переосмислення локальної ідентичності. Інтерв'ю демонструють, що мешканці регіону сприймають себе як спільноту, здатну до самоорганізації, взаємодії та спротиву. Ця нова ідентичність ґрунтується на досвіді: тривалого життя в окупації, відсутності доступу до державних сервісів та успішного виживання завдяки горизонтальним мережам підтримки.

Коли простір навколо заповнюється ворожою технікою, шлях до храму стає символічним кордоном між сакральним та чужим, руйнівним. Віряни, які свідомо йдуть повз ворога, маркують свій простір як такий, що все ще належить їм та Богу, а не загарбнику. Наступне свідчення чудово демонструє духовний опір місцевого населення. *«Так вже орки прийшли, в селі розмістилися, а люди в неділю до церкви йшли, не пропускали службу. Отакий у нас народ. Сильний. Йдемо, а там бетеерів колона і їх як жаб. А нам все одно. У нас служба»* (Марія,

79). Це коротке, але виразне свідчення показує, як збереження релігійних практик стає формою культурного опору та підтримки колективної ідентичності. В умовах війни виникає різкий розрив між тими, хто залишився в епіцентрі небезпеки, і тими, хто виїхав. Соціолог Альфред Шюц описував "життєвий світ" як сукупність очевидних знань [56]. Для тих, хто в безпеці, війна стає абстракцією або закликком до героїзму. Для тих, хто в окупації, вона стає щоденною боротьбою за біологічне виживання. Цей розрив породжує конфлікт: поради ззовні сприймаються як небезпечне невігластво або навіть зневага до реальної загрози життю. Поведінка людей в умовах окупації добре пояснюється теоріями повсякденного опору та виживання цивільного населення у збройних конфліктах. Джеймс Скотт наголошував, що неучасть у відкритому спротиві не є проявом пасивності, а радше формою раціонального вибору, спрямованого на збереження життя [38]. У ситуації тотального контролю будь-яка порада «дати відсіч» ззовні звучить абстрактно й морально зручно, але не враховує реального балансу сил. Саме цей розрив між зовнішнім очікуванням героїзму та внутрішньою логікою виживання чітко проговорюється в словах Ліди. *«Приїхали орки до Осарика знімати колеса з сільгосптехніки, а хтось з сусідів зателефонував дружині, яка виїхала за кордон. А та каже «ну що ви не можете взяти ножі та порізати тих росіян». А люди їй кажуть «сама вертайся і ріж» (Ліда, 74 роки).* Це висловлювання демонструє конфлікт між уявним і реальним спротивом: люди, що залишилися в окупації, мислять категоріями конкретної загрози, а не символічної боротьби. Відповідь «сама вертайся і ріж» є не цинізмом, а формою захисту власного досвіду від морального тиску ззовні.

Насильство проти тварин у війні розглядається дослідниками як спосіб демонстрації влади та дегуманізації простору. Знищення худоби не має лише утилітарної мети — воно б'є по економічній основі виживання і по психологічному стану громади. В умовах села, де тварина часто є результатом багаторічної праці, таке насильство сприймається як особливо травматичне [11;13]. *«Тварин росіяни часто стріляли. На стадіоні в Старосіллі наслись чийсь корові – просто розстріляли і ті лежали довгий час, воняли. У Берьозіних прийшли, стрільнули свиню, самі її розпотрошили, забрали найкраще м'ясо і*

пішли» (Ліда, 74). У цьому фрагменті видно, як окупація руйнує не лише матеріальний, а й моральний порядок: тіла тварин, що довго лежать на стадіоні, перетворюють публічний простір на простір страху й приниження. Забір «найкращого м'яса» підкреслює асиметрію влади та повну безкарність насильства.

Аграрна діяльність під час війни часто розглядається крізь призму продовольчої безпеки та структурного насильства [11]. Мінування полів є не просто військовою дією, а способом економічного виснаження регіону на тривалий період. Навіть після деокупації небезпека не зникає, що затягує відновлення та перекладає відповідальність за безпеку на самих постраждалих.

«Як орки окупували район то працювати на землі було неможливо . Поля вони мінували і навіть казали місцевим, щоб не лізли на поля. Врожай просто загинув. [Див. додаток А] Пропало й те, що було у складах. Влітку 2022 орки ще перебували на території району, то ж ані збирати, ані сіяти не було можливості. Люди садили вдома овочі, вирощували, часто під пулями. Я навіть звикла, коли над головою щось пролітало. Після деокупації восени 2022 року ситуація була такою, що роботу на полях швидко не було можливості відновити. основна причина-замінювання. Фермери наймали за власні кошти саперів, щоб звільнити хоч частину землі і засіяти. [Див. додаток В] То ж навіть аграрії. які тримали в оренді землі інших людей не мали фінансової змоги заплатити пайщикам за той рік. Люди почали отримувати кошти за паї влітку 2023, а дехто і в 2024 році. Ситуація з розмінуванням дуже гальмувала процес відновлення . В позаминулому році загинув чоловік однієї з крупних орендаторів, під час перебування на полі. Також загинув хлопець з тестем з села Новодмитрівка в такій самій ситуації. Також на полях були облаштовані позиції орків. Після деокупації фермерам допомагали фонди, надавали фінансову підтримку, але аграрії мали надати фото знищеного врожаю» (Оксана Вікторівна, 45 років). Цей фрагмент показує, як війна продовжує системно руйнувати навіть після звільнення території. Звикання до звуків над головою є класичним симптомом хронічного стресу, а вимога фото знищеного врожаю — приклад бюрократизації травми.

Люди в окупації часто змушені йти на поступки. Теорія адаптивної поведінки [35] пояснює такі дії не як вибір, а як реакцію на відсутність альтернатив. Продаж тварин за безцінь або взаємодопомога між сусідами стають механізмами збереження спільноти.

У кого були корови то свиней молоком годували, ділилися із сусідами і просто виливали. З лівого берега та Криму приїжджали і забирали тварин на м'ясо за безцінь. Корова вартувала 1000 гривень. Люди здавали, бо без врожаю їх нічим годувати. Один чоловік зміг вивести в Кривий Ріг мед. А так у бджолярів пчолині сім'ї загинули або полетіли десь (Ірина, 40). Тут чітко видно, як руйнування аграрного циклу тягне за собою ланцюгову реакцію втрат. Навіть бджоли — символ стабільності та порядку — зникають, підкреслюючи масштаб розлад повсякденного життя.

У науковій літературі окремо розглядається феномен «сірих зон» окупації, де виживання потребує неформальних домовленостей. Такі практики не значить колабораціонізм, а є формою вимушеного економічного керування між загрозами. Війна тут постає не чорно-білою, а глибоко амбівалентною [35;13].

Села Борозенське та Трифонівка. Там фермери працювали за схемою: менші домовлялись з крупнішими, крупніші домовлялись з орками (це не був колабораціонізм) і ворог надав добро косити чи сіяти, короче – працювати на землі. То у цих селах врожай збирали. Але орки скуповували за нижчу ціну і вивозили на окуповану територію. Якщо землі були близько до м. Берислав, яке сильно обстрілювали вже тоді, то фермери на техніці малювали російський прапор і орківські дрони, які постійно спостерігали за ними, їх не чіпали (Анжела, 32).

Цей приклад ілюструє, як люди змушені «грати за правилами ворога», аби зберегти хоча б мінімальний контроль над власним життям. Намальований прапор країни окупанта стає не знаком підтримки останньої, а захисною бронею — іронічним символом того, як у війні виживають не героїчні, а обережні.

У соціологічній теорії такий процес описують як появу кризової солідарності, яка часто стає потужним фундаментом для постконфліктного відновлення [15]. Спільний травматичний досвід та виживання завдяки

горизонтальним зв'язкам формує нову моральну та символічну реальність, де колективна ідентичність є рефлексивною та відкритою конструкцією. Це свідчить про перехід від спільноти, орієнтованої на споживання, до спільноти, орієнтованої на стійкість та спільний спротив.

Респондентка Олена узагальнює цей досвід: *«Війна змінила ставлення людей один до одного. Ми стали однією родиною. Неважливо, хто ти був до війни: вчитель, бізнесмен чи лікар. Нас об'єднало те, що ми всі виживали завдяки один одному. Відсутність державного зв'язку, пропаганда, обстріли — все це змусило нас відчувати єдність, спільну боротьбу та взаємну підтримку. Те, що ми пережили разом, неможливо забути. Це і є наша Херсонщина — це не територія, це люди, які не здалися»*. Це свідчення підсумовує суть трансформації локальної ідентичності: вона тепер визначається не географією, а спільним досвідом виживання, опору та солідарності.

Унікальність Херсонського кейсу полягає в динамічному переході від умов повної окупації до статусу деокупованої громади, що перебуває під постійними обстрілами з лівобережжя. Аналітичне розмежування цих фаз дозволяє чітко ідентифікувати, як солідарність, сформована під час окупації, була інституціоналізована для відновлення життя після звільнення. Це свідчення підводить підсумок і показує процес трансформації локальної ідентичності: вона тепер має вигляд не географії, а спільного досвіду виживання, опору та солідарності. Але цей досвід змінився разом з безпековою та політичною ситуацією в регіоні. Адже під час окупації солідарність була майже невидима і мала на меті фізичне збереження життя. Але після звільнення ця солідарність набула публічних форм.

У межах методології кейс-стаді треба бачити неоднаковість цих двох періодів. Адже вони вимагали від жителів принципово різних соціальних навичок.

Порівняльний аналіз повсякденних практик у двох фазах представлено у таблиці 3.1.

Порівняння повсякденних практик у фазах окупації та деокупації
Херсонщини

Вимір Повсякденності	Фаза Окупації (Лютий – Листопад 2022)	Фаза Деокупації (Листопад 2022 – далі)
Головна Загроза	Інституційний терор, інформаційна ізоляція, дефіцит ресурсів, непередбачуваність окупаційної влади.	Артилерійські обстріли з лівого берега, руйнування критичної інфраструктури, психологічний тиск, гуманітарна залежність.
Регуляція Соціуму	Неформальні мережі довіри, тактики уникнення ворога, кризова самоорганізація «знизу».	Відновлення національної влади, посилення формальних волонтерських хабів, діяльність ДСНС, практики солідарності.
Економічні Практики	Корпоративний альтруїзм (розподіл запасів), бартер, чорний ринок, виживання за рахунок старих накопичень.	Відновлення державних виплат, залежність від централізованої гуманітарної допомоги, спільний збір коштів на відбудову, первинне відновлення малого бізнесу.
Ключова Соціологічна Стратегія	Тактики уникнення та когнітивна рутинізація хаосу (Шюц, де Серто).	Солідарність постконфліктного середовища, спільне відновлення та психологічна стійкість.

Як видно з таблиці 3.1, повсякденні практики у фазах окупації та деокупації характеризуються суттєвими відмінностями, хоча обидві фази залишаються зонами екстремального ризику.

У фазі окупації головною загрозою був інституційний терор та непередбачуваність окупаційної влади, що призвело до формування неформальних мереж довіри як єдиного механізму виживання. Регуляція соціуму здійснювалася виключно «знизу» через тактики уникнення ворога та кризову самоорганізацію. Економічні практики базувалися на корпоративному альтруїзмі, коли місцеві підприємці роздавали запаси, розуміючи неминучість їх втрати, на бартері та чорному ринку. Ключовою соціологічною стратегією була когнітивна рутинізація хаосу – спроба відновити відчуття контролю через повторювані дії в умовах повної непередбачуваності [12].

У фазі деокупації характер загроз змінився: на зміну інституційному терору прийшли систематичні артилерійські обстріли з лівобережжя, які руйнували критичну інфраструктуру та підтримували стан постійного психологічного тиску. Регуляція соціуму трансформувалася: неформальні мережі не зникли, але доповнилися відновленням національної влади та

формальних волонтерських структур. Економічні практики набули більш організованого характеру – відновилися державні виплати, з'явилася централізована гуманітарна допомога, розпочалося первинне відновлення малого бізнесу. Ключовою соціологічною стратегією стала солідарність постконфліктного середовища, коли спільний досвід виживання в окупації трансформувалася у практики спільного відновлення [25].

Важливо підкреслити, що перехід від окупації до деокупації не означав припинення екстремальних умов існування. Обстріли, руйнування інфраструктури, психологічні травми залишалися частиною повсякденності. Однак якісно змінився характер соціальної організації: від виключно горизонтальних мереж виживання до комбінації формальних і неформальних інститутів відновлення. Спільний травматичний досвід окупації став основою для нової локальної ідентичності, заснованої на солідарності, взаємодопомоги та колективної стійкості [58].

Отже, аналіз практик самоорганізації та виживання мешканців Херсонщини в умовах окупації показав, що волонтерські та аграрні практики набули значення альтернативних соціальних інститутів, здатних компенсувати руйнування формальних механізмів життєзабезпечення. Вони виконували не лише економічну, а й соціальну та психологічну функції, забезпечуючи автономність громад, підтримання соціальної солідарності та відтворення повсякденної рутини. Через горизонтальні мережі взаємодопомоги, ручну працю та локальну гуманітарну логістику формувався простір виживання «знизу», який дозволяв громадам зберігати життєздатність і внутрішню цілісність в умовах воєнного насильства та інституційного колапсу.

Висновки до розділу 3

Аналіз повсякденних соціальних практик мешканців Херсонської області в умовах повномасштабного російського вторгнення та окупації дозволяє сформулювати такі висновки:

Окупація призвела до радикального когнітивного шоку та руйнування «життєвого світу» мешканців, що проявилось у стані заперечення нової реальності, неможливості інтерналізувати війну як частину повсякденного досвіду. Відповіддю на цей шок стало застосування мікрорівневих тактик виживання, що включали підкорення, мінімізацію ризиків та адаптацію поведінкових патернів під загрозою насильства.

В умовах інституційного колапсу виникли локальні мережі довіри, які функціонально компенсували відсутність державних структур. Ці горизонтальні мережі стали основою для координації дій, обміну інформацією та взаємодопомоги, забезпечуючи виживання громади.

Волонтерські практики трансформувалися з соціальної діяльності на критичний інститут життєзабезпечення, що виконував функції держави в умовах її відсутності. Неформальні логістичні ланцюги, створені волонтерами, дозволили забезпечити населення продуктами, ліками та іншими необхідними ресурсами.

Аграрні практики набули нового значення як інструмент фізичного та психологічного виживання. Вирощування врожаю в умовах руйнування інфраструктури та під обстрілами стало способом збереження автономності від окупаційної системи та відтворення відчуття контролю над власним життям.

Досвід окупації каталізував формування нової локальної ідентичності, заснованої на спільному виживанні, солідарності та опорі. Ця ідентичність виявилася більш стійкою та рефлексивною, ніж довоєнні форми колективної самосвідомості.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне теоретичне та емпіричне дослідження повсякденних соціальних практик українців в умовах повномасштабного російського вторгнення на прикладі Херсонської області із застосуванням методу кейс-стаді. Обрана проблематика дозволила поєднати аналіз макросоціальних трансформацій, спричинених війною, з мікрорівневим аналізом повсякденного досвіду окремих громад та індивідів.

Поставлена мета дослідження була досягнута, оскільки в роботі не лише теоретично осмислено феномен повсякденності в умовах екстремальних соціальних змін, але й здійснено глибокий емпіричний аналіз трансформацій повсякденних практик населення окупованих та деокупованих територій. У результаті було виявлено, що війна радикально змінює структуру повсякденного життя, перетворюючи його з простору рутинної стабільності на простір постійного ризику, адаптації та морального вибору.

У ході дослідження підтверджено гіпотезу, згідно з якою в умовах війни та окупації відбувається глибока трансформація повсякденних соціальних практик, що супроводжується виникненням альтернативних форм соціальної організації. Емпіричні дані засвідчили, що за умов фактичного або часткового колапсу формальних інституцій ключову роль у забезпеченні життєдіяльності громад відіграють горизонтальні мережі довіри, волонтерські ініціативи та неформальні механізми взаємодопомоги. Саме вони виконують функції соціальної підтримки, логістики, розподілу ресурсів і психологічної стабілізації населення.

Важливим результатом дослідження є висновок про те, що повсякденні соціальні практики в умовах війни перестають бути суто рутинними й набувають характеру усвідомлених тактик виживання. Дії, які у мирний час сприймалися як буденні (аграрна праця, взаємодопомога між сусідами, локальні обміни), в умовах окупації набувають екзистенційного значення та

стають інструментами збереження фізичного, соціального й психологічного існування спільнот. Повсякденність у цьому контексті постає не лише як сфера адаптації, а й як простір «тихого опору» та соціальної творчості.

Аналіз емпіричних кейсів із сільських громад Херсонської області показав, що аграрні практики виконують багатофункціональну роль. Вони забезпечують продовольчу безпеку, підтримують економічну автономність населення та водночас сприяють збереженню відчуття нормальності й контролю над власним життям. Волонтерські практики виявилися не допоміжним, а системоутворювальним елементом кризової повсякденності, трансформувавшись у альтернативний соціальний інститут, що компенсує відсутність або неефективність державних структур.

Застосування методу кейс-стаді дозволило виявити складну взаємодію між індивідуальним досвідом і колективними механізмами адаптації. Було показано, що навіть в умовах тривалого стресу, страху та невизначеності соціальні актори здатні до самоорганізації, формування нових норм солідарності та переосмислення соціальних ролей. Це свідчить про високий рівень соціальної стійкості локальних громад і підтверджує евристичну цінність кейс-стаді для дослідження кризових соціальних процесів.

Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що повсякденність в умовах війни є не пасивним відображенням руйнівних процесів, а активним простором соціального відтворення та опору. Саме на рівні повсякденних практик відбувається збереження соціальних зв'язків, формування локальної ідентичності та підтримка колективної здатності до виживання.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у сфері врегулювання конфліктів, медіації, діяльності органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Висновки роботи можуть бути враховані при розробці програм підтримки населення деокупованих територій, орієнтованих не лише на інституційне відновлення, але й на реальні повсякденні практики, механізми самоорганізації та локальні мережі довіри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афонін Е. А. Становлення суб'єкта стратегічного розвитку в умовах суспільної трансформації. *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 1. С. 12–24.
2. Бакіров В. С. Комунікативна парадигма соціологічного знання. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2005. № 1. С. 5–20.
3. Боярський О. Стан повсякденності та його роль і вплив на муніципальне існування людини в умовах миру і війни. *Constitutionalist*. 2023. URL: <https://constitutionalist.com.ua> (дата звернення: 20.12.2024).
4. Виговська Т. Соціальне самопочуття особистості в умовах воєнного стану. *Психологія і суспільство*. 2022. № 3. С. 45–58.
5. Головаха Є. І., Паніна Н. В. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2001. № 4. С. 5–22.
6. Гордієнко Н. Кейс-метод як засіб формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників у вищій школі. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2017. Випуск 4/36. С. 64–73.
7. Дебенко І., Прокоф'єва О., Одерій Д., Волкова Н. Комунікація президента України Володимира Зеленського в контексті війни: сутність, особливості, значення. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2023. Вип. 52. С. 173–185.
8. Дембiцький С. С. Теоретичні та прикладні засади соціологічного вивчення повсякденності. Київ: *Інститут соціології НАН України*, 2015. 240 с.
9. Дергачова В. В. Шляхи підвищення впливу іноземних інвестицій на конкурентоспроможність українських підприємств. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. Донецьк: *Донеччина*, 2001. С. 99–102.
10. Емоційно-психологічний стан українців. 22.02.2023. *Український інститут майбутнього*. URL:

<https://uifuture.org/publications/emoczijnopsyhologichnyj-stanukrayincziv/> (дата звернення: 22.12.2024).

11. Зленко Н. С. Суспільство ризику: від класичної до постмодерністської інтерпретації. *Україна як суспільство ризику: соціологічні виміри*. Київ, 2021. С. 45–67.

12. Зубченко О. С. „Образи повсякденності в окупації (на прикладі Південної України)“. *Ukr. socium*. 2023. № 4(87). С. 85–96.

13. Зубченко О. С. Особливості повсякденного життя на вільній та окупованій територіях Запорізької області на початку повномасштабного російського вторгнення. *Вісник Маріупольського університету. Серія: Історія. Політологія*. 2024. № 40. С. 106–122. DOI: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-106-122.

14. Костенко Н. В. Соціокультурна динаміка та медіа-трансформації. Київ: *Центр вільної преси*, 2010. 320 с.

15. Кравченко О. Досвід соціальної роботи в Україні показує, що громадяни, які самоорганізуються у громадах та підтримують високий моральний дух, становлять окремий суб'єкт допомоги у воєнний час. *Соціальна робота в умовах війни*. Київ, 2022. С. 134–156.

16. Кудринська Г. І., Лапан Т. Д., Химович О. С. Місія соціології в осмисленні російсько-української війни. *Габітус*. 2023. Вип. 51. С. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.4>.

17. Куценко В. І. Соціальна нерівність в Україні: передумови, тенденції, шляхи подолання. Київ: *Інститут соціології НАН України*, 2000. 316 с.

18. Логістика під час війни: як змінилася транспортування товарів в Україні. *Devik.com.ua*. 2022. URL: <https://devik.com.ua/logistics-during-war> (дата звернення: 18.12.2024).

19. Макеєв С. О. Соціологія повсякденності: вектори теоретизації. *Український соціологічний журнал*. 2014. № 1-2. С. 15–21.

20. Наумова М. Ю. Колективна травма та механізми соціальної інтеграції. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2021. Вип. 45. С. 78–85.

21. Попова Т. В., Свічкарьова С. О. Дослідження колективної пам'яті як основи формування української колективної ідентичності в умовах російсько-української війни. *Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 201. С. 89–103.
22. Рахманов О. А. Соціальна структура та нерівність в умовах мережевого суспільства. Київ: *КНУ імені Тараса Шевченка*, 2019. 210 с.
23. Ручка А. О. Ціннісні орієнтації сучасного українського суспільства. *Соціологічні студії*. 2023. № 1 (22). С. 6–14.
24. Сердюк О. Соціологічні дослідження під час війни: як змінюється українське суспільство? *Матеріали пресконференції UPLAN*. Харків. URL: <https://uplan.org.ua/news/sotsiolohichni-doslidzhennia-pid-chas-viiny-iak-zminiuietsia-ukrainske-suspilstvo/> (дата звернення: 19.12.2024).
25. Сидоренко В. Повсякденність у прифронтових регіонах України: соціальна адаптація та практики виживання. Київ: *Інститут соціології НАН України*, 2023. 187 с.
26. Степаненко В. П. Громадянське суспільство в Україні: виклики війни та перспективи солідарності. *Вісник НАН України*. 2022. № 10. С. 34–42.
27. Токар П. Соціологія війни: дослідження та оцінки. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2022. № 2 (29).
28. Українське суспільство в умовах війни. Колективна монографія / за ред. Є. Головахи, С. Макеєва. Київ: *Інститут соціології НАН України*, 2022. 410 с.
29. Центр незалежних соціологічних досліджень «ОМЕГА». URL: <https://omega-research.com.ua> (дата звернення: 20.12.2024).
30. Чурилов М. М. Проблеми та перспективи онлайн-опитувань в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2020. № 2. С. 156–170.
31. Шаніна Т. П. Соціологія простору: теоретичні засади та емпіричні виміри. Київ: *НаУКМА*, 2012. 234 с.
32. Шергіна Л. А., Савощенко О. В. Аспекти соціальної відповідальності бізнесу в конфліктні часи. *Молодіжний економічний дайджест*. 2015. № 4. С. 112–125.

33. Якуба О. О. Соціологія: підручник. Харків: *Константа*, 1996. 192 с.
34. Bauman Z. *Liquid Modernity*. Cambridge: *Polity Press*, 2000. 228 p.
35. Beck U. *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: *Sage Publications*, 1992. 260 p.
36. Berger P., Luckmann T. *The Social Construction of Reality*. New York: *Anchor Books*, 1966. 219 p.
37. Bourdieu P. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: *Cambridge University Press*, 1977. 248 p.
38. Bourdieu P. *The Logic of Practice*. Stanford: *Stanford University Press*, 1990. 333 p.
39. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Oxford: *Blackwell*, 1996. 556 p.
40. De Certeau M. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: *University of California Press*, 1984. 229 p.
41. Durkheim É. *The Division of Labor in Society*. New York: *Free Press*, 1893/1997. 439 p.
42. Foucault M. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: *Vintage Books*, 1995. 333 p.
43. Giddens A. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: *Polity Press*, 1984. 402 p.
44. Goffman E. *Behavior in Public Places*. New York: *Free Press*, 1963. 248 p.
45. Goffman E. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: *Anchor Books*, 1959. 259 p.
46. Habermas J. *The Theory of Communicative Action*. Boston: *Beacon Press*, 1984. 465 p.
47. Heidegger M. *Being and Time*. New York: *Harper & Row*, 1927/1962. 589 p.
48. Husserl E. *The Crisis of European Sciences*. Evanston: *Northwestern University Press*, 1936/1970. 405 p.
49. Lefebvre H. *Critique of Everyday Life*. London: *Verso*, 1947/1991. 260 p.

50. Lévi-Strauss C. *Structural Anthropology*. New York: *Basic Books*, 1963. 410 p.
51. Marcuse H. *One-Dimensional Man*. Boston: *Beacon Press*, 1964. 260 p.
52. Mauss M. *The Gift*. London: *Routledge*, 1925/1990. 130 p.
53. Merton R. K. *Social Theory and Social Structure*. New York: *Free Press*, 1968. 702 p.
54. North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: *Cambridge University Press*, 1990. 152 p.
55. Schutz A. *Collected Papers I*. The Hague: *Martinus Nijhoff*, 1962. 361 p.
56. Schutz A. *The Phenomenology of the Social World*. Evanston: *Northwestern University Press*, 1932/1967. 255 p.
57. Simmel G. *The Metropolis and Mental Life*. New York: *Free Press*, 1903/1971. 120 p.
58. UNDP Ukraine. *Community Resilience in Conflict-Affected Regions*. Kyiv, 2023. 94 p.
59. Weber M. *Economy and Society*. Berkeley: *University of California Press*, 1922/1978. 1469 p.
60. Yin R. K. *Case Study Research: Design and Methods*. 5th ed. Thousand Oaks: *SAGE*, 2014. 282 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Міст в селі Довгове, Бериславський район, Херсонська область

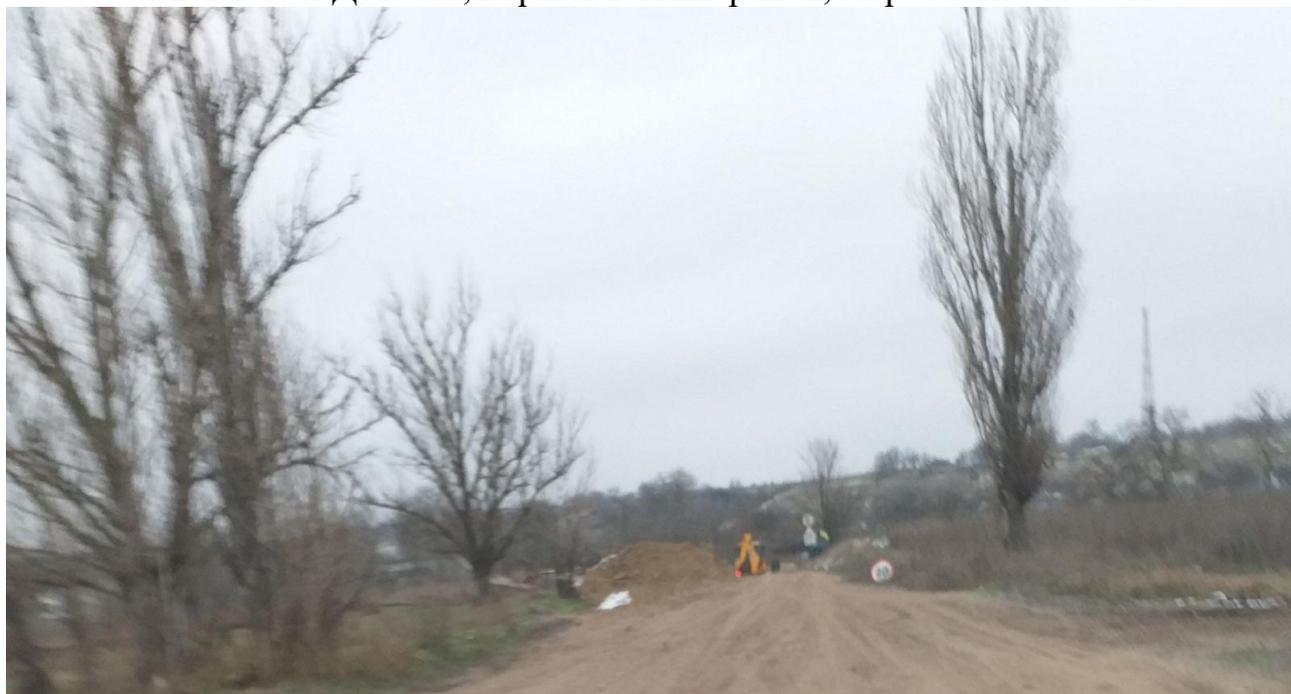

Рис.А1. Процес відновлення мосту через річку Інгулець у селі Довгове, Бериславський район, Херсонська область. Жовтень, 2022 р.

Поле біля села Архангельське, Високопільський район, Херсонська область

Рис Б1. Розбитий танк росіян прямо у полі біля села Архангельське, Високопільський район, Херсонська область. Жовтень, 2022 р.

Додаток В

Приміщення, в якому розміщалися різні магазини. В народі «Міраж».

Рис.В1. Зруйноване приміщення, в якому з лівого боку розміщався магазин «Лінія». Жовтень, 2022 р.